

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут фізичної культури
Кафедра логопедії

Матюшенко Вікторія Володимирівна

**ЗБАГАЧЕННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта (Логопедія. Спеціальна психологія)

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри логопедії
_____ Л. Л. Стахова

«__» _____ 21__ року

Виконавець:
_____ В. В. Матюшенко

«__» _____ 21__ року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Поняття про словник та слово	6
1.2. Розвиток словника в онтогенезі	9
1.3. Засоби збагачення та активізації словника дітей	16
1.4. Казка як засіб збагачення та активізації словника дітей молодшого шкільного віку	20
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	25
2.1. Методика дослідження рівня розвитку словника дітей молодшого віку	25
2.2. Аналіз результатів вивчення рівня розвитку словника дітей молодшого шкільного віку.....	32
Висновки до розділу 2	37
РОЗДІЛ 3. ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	39
3.1. Корекційно-розвиткова робота з активізації словника дітей молодшого шкільного віку засобом казки	39
3.3. Результати корекційно-розвиткової роботи	46
Висновки до розділу 3	53
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Мова і мовлення є засобом набуття знань, тому можна стверджувати, що без сформованого мовлення діти не зможуть здобути міцних і ґрунтовних знань під час навчання в школі. У школі до мовлення ставлять високі вимоги, тому дитина з недостатнім мовленнєвим розвитком, а саме з недостатньо розвиненим словниковим запасом, потрапляє у складне становище, діти не можуть правильно та впевнено викладати свої думки, вільно спілкуватися з однолітками та дорослими.

Несформованість словника виявляється в його обмеженості, труднощах переведення слів з пасивного словника до активного, нерозумінні значень слів, заміна складних слів більш простими, нерозумінні багатозначності слів тощо. Зазначене унеможлиблює для таких.

З огляду на це, одним з важливих напрямів роботи з дітьми молодшого шкільного віку є збагачення, активізація та уточнення словника. Вивчення лексичного запасу дитини, особливостей розуміння і вживання нею слів є необхідним для визначення змісту корекційної роботи, для обґрунтованого відбору методів, прийомів та засобів збагачення та активізації словника дітей молодшого шкільного віку, а також визначення методики.

Шляхи збагачення словникового запасу першокласників у контексті педагогічної інноватики аналізує Полєвікова [43]. І. Сойко розкриває особливості роботи над збагаченням словникового запасу в молодших школярів під час уроків української мови, розглядає програмні вимогами та загально-методичні аспекти роботи над збагаченням словникового запасу молодших школярів [49]. Н. Голуб висвітлює питання формування у процесі корекції та розвитку лексико-семантичної складової мовленнєвої діяльності пошуково-пізнавальних дій [13]. Проблему розширення словникового запасу учнів початкових класів з точок зору педагогіки та психології піднімають Г. Крохмальна та Х. Герич, також авторами охарактеризовано причини

обмеженості словника молодших школярів та зосереджено увагу на психолого-педагогічних особливостях роботи [29].

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та дослідження проблемизбагачення та активізації словника дітей молодшого шкільного віку, розробка методики збагачення та активізації словника дітей.

Реалізації поставленої мети можна досягти шляхом вирішення наступних **завдань:**

1) проаналізувати науково-методичну педагогічну літературу з проблеми дослідження;

2) вивчити рівень розвитку словника дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення;

3) створити методику збагачення та активізації словника дітей молодшого шкільного віку та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження: мовленнєва діяльність дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження: збагачення та активізація словника дітей молодшого шкільного віку засобом казки.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Представлена система використання казки дозволяє урізноманітнити та поліпшити процес збагачення та активізації словника дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження.

1. Теоретичні – вивчення та аналіз науково-методичної літератури щодо проблеми дослідження.

2. Емпіричні – спостереження, бесіда, анкетування, констатувальний, формувальний і контрольний етапи дослідження.

3. Статистичні – кількісний та якісний аналіз даних констатувального і контрольного етапів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Результати проведеного дослідження та запропоновані прийоми можуть бути використані в організації

корекційно-розвиткової роботи з дітьми молодшого шкільного віку як з нормотиповим розвитком, так і з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Публікації. Основний зміст дипломної роботи висвітлений у публікаціях:

1) «Вивчення рівня розвитку словника дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення» наукового збірника «Актуальні проблеми спеціальної педагогіки, психології та фізичної терапії : матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (25 травня 2021 рік, м. Суми)»;

2) «Збагачення словника дітей молодшого шкільного віку» наукового збірника Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали X Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції» (18 листопада 2021 рік, м. Суми)».

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 8 таблиць, 4 рисунки. Загальний обсяг роботи складає 71 сторінку, з них 62 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Поняття про словник та слово

Пильну увагу до проблеми розвитку словникового запасу дітей виникла ще на межі XVIII-XIX століть. І нині інтерес до цього питання не згасає, адже словниковий запас, виконуючи багато функцій, суттєво впливає на формування мовної компетенції та мовленнєвої комунікації дитини в цілому, є показником її інтелектуального розвитку.

Учені-лінгвісти, психологи, педагоги, психолінгвісти, серед яких В.В.Виноградов, О.М.Гвоздєв, Д.Б.Ельконін, О. О.Леонтєв, О.Р.Лурія, Ф.А.Сохін, С. М.Цейтлін, вивчали закономірності, послідовність, етапи формування словника при онтогенетичному розвитку мовлення, розвитку словотвірних можливостей[33, 59].

Словниковий запас – сукупність слів будь-якої мови на позначення предметів, явищ і понять утворює її словниковий склад, або лексику. Запас слів, або словник, яким володіє людина, називають лексиконом.

О. Р. Лурія визначав слово як основний елемент мови. Слово позначає речі, слово виділяє ознаки, дії, відношення. Слово об'єднує об'єкти у відомі системи, інакше кажучи кодує наш досвід. Слово – це особлива форма віддзеркалення дійсності[35]. Саме слова в будь-якій мові максимально сприяють виконанню нею (мовою) основної функції – слугувати основним засобом спілкування людей, забезпечувати взаєморозуміння між людьми.

З фізіологічної точки зору (за І. П. Павловим) слово є універсальним засобом сигналізації, це умовний рефлекс, це «сигнал сигналів» [42]. Соло миттєво дає загальне уявлення про предмет, ознаку, дію і відсуває на другий

план безпосередні враження. Це дає людині можливість набагато швидше та точніше орієнтуватися в явищах.

У лінгвістиці виділяють властивості слова – фонетична, граматична, семантична; оволодіння словом відбувається у єдності його лексичного, граматичного значень і мовної форми (звукової, морфологічної) на основі активного використання у мовленні.

Слово – центральна одиниця мови. Це така одиниця, яка становить і фонетичне, і морфологічне, і лексико-семантичне ціле. Лексику цікавлять слова як позначення певних реалій дійсності, тобто як лексико-семантичне ціле. Значення слова – це відображення у ньому того чи іншого явища дійсності. Розрізняють лексичне значення слова і його граматичне значення. Перше з них є основним.

Лексичне значення слова тісно пов'язане з поняттям. Поняття про предмет, явище, якість, стан або дію – це узагальнене відображення у свідомості людей основних уявлень про властивості дійсності, пізнаваної у процесі суспільно-трудової діяльності. За поняттям закріплюється найменування, слово, тобто самі поняття також фіксуються з допомогою мови. Зв'язок між словом і предметом встановлюється у процесі спільної діяльності людей. Тому слово більш-менш однаково розуміють усі члени конкретного мовного колективу в конкретний історичний період [35].

В українській мові не всі слова називають поняття. Вигуки, модальні слова, службові слова, власні назви не називають понять. Але всі вони мають значення.

Позначаючи предмет, виражаючи поняття про нього, слово виконує основну функцію – номінативну, яка дозволяє виділити предмет з ряду подібних чи різних предметів або денотатів (предметів чи явищ навколишньої дійсності, з яким співвідноситься певна мовна одиниця; те, що можна назвати певним іменем). Оскільки більшість слів позначає не окремий предмет, а сукупність однорідних предметів (понять), то слово водночас виконує й узагальнюючу функцію [12].

За допомогою слів людина називає предмети й явища навколишньої дійсності, їхні ознаки, дії, стан тощо. Тому основна функція слова в мові — називна, або номінативна (від лат. *no-men* – ім'я, назва). Одна з найважливіших рис людського мислення – здатність до узагальнення, до абстрагування. Абстрагування – це виділення найістотніших ознак, властивостей предметів і явищ навколишньої дійсності. Спостерігаючи безліч однотипних речей та об'єктів, скажімо, дерев, людина помічає, що, незважаючи на низку відмінностей, між усіма деревами є щось спільне, яке підлягає визначенню: «багаторічна рослина з твердим стовбуром і гіллям, що утворює крону». Встановивши цю спільність, людина змогла виокремити *дерева* і протиставила їх іншому видові рослинності – куцям (низькорослим дерев'янистим рослинам, гілки яких відходять майже від кореня). Так завдяки абстрагуванню в людському мисленні утворилися поняття [33].

Потрібно розрізняти значення та смисл слова. Смисл – це зміст слова у певному контексті. Слово у мовленні може набувати різних смислових і емоційних відтінків у залежності від свого поєднання з іншими. Значна роль у зміні смислу слова у мовленні належить також інтонації, з якою воно вимовляється.

Володіння лексикою є основною умовою в оволодінні мовленнєвою діяльністю: усним мовленням, читанням, письмом, аудіюванням. Отже, формування лексичної складової мовленнєвої компетенції дитини є одним із важливих завдань формування та вдосконалення мовлення дітей. Під лексичною компетенцією розуміють «знання словникового складу мови, що включає лексичні і граматичні елементи та здатність їх використовувати в мовленні» [12].

Формування словникового запасу завжди викликало в педагогів-методистів багато питань. Пріоритетну важливість лексичного матеріалу в розвитку мовлення дітей підкреслювали Л. С. Виготський, О. М. Гвоздев, Є. І. Тихеева та ін. дослідники [12].

У центрі уваги дослідників знаходяться процеси формування лексичних навиків у різних видах мовленнєвої діяльності, проблеми вдосконалення лексичної сторони діяльності учнів.

Джерелом поповнення словникового запасу учнів є навколишнє середовище, в якому вони перебувають: мова батьків, учителів, товаришів, мова художньої літератури, кінофільмів, радіо і телепередач. Навіть з мови теле- і радіопередач учні інколи можуть засвоїти слова, недоречні дитячому побуту. Тому позитивним і надійним джерелом збагачення словника учнів повинна стати цілеспрямована робота вчителя, в арсеналі якого є твори художньої літератури, тексти підручників, спеціально розроблені лексичні вправи, казки, дидактичні ігри.

1.2. Розвиток словника в онтогенезі

Багато дослідників вивчали особливості формування лексики в дитячому віці. Найбільш повно вони розкриті в роботах О.М.Гвоздева, Є.А.Аркіна, Є.І.Тихеевої, М.М.Кольцової[12]. Є. Ф. Архіпова у своїх роботах систематизувала й узагальнила ці відомості [4].

Л.С.Виготський відмічав, що розвиток значення слова в дітей тісно пов'язаний з розвитком пізнавальної діяльності й відображає процес формування понять [9]. Він виділив етапи понятійного узагальнення. Л.С.Виготський і О.М.Шахнарович довели, що цим етапам властиві й певні рівні оволодіння семантикою слова. Вони виділили три рівні відображення: образ (уявлення), псевдо поняття (перехідне явище від зразка) і поняття [2].

ЛісінаМ.І.підкреслює, що засвоєння дитиною рідної мови починається з перших днів життя [34]. Близько півтора-двох місяців у дитини з'являються звуки, які вона чітко артикулює, –гуління. До трьох місяців гуління сягає зазвичай максимуму. Це є першими діалогами матері й дитини, перший досвід спілкування.

Наступна стадія перед мовленнєвих вокалізацій – лепет. Відбувається вправляння голосових зв'язок, дитина дослухається до себе, співвідносить слухові та рухові реакції.

Перехід від лепету до словесного мовлення – це перехід від дознакового спілкування до знакового. До цього часу в пасивному словнику дитини налічується приблизно 50-70 слів. До активного словника слово потрапляє, коли дитина здатна почати вживати його в спонтанному мовленні, лише після короткої, а іноді й достатньо тривалої стадії перебування цього слова в пасивному словнику.

На думку О.М.Гвоздева, спочатку дитина користується спрощеними й модифікованими у відповідності до її вимовних можливостей, звуковим абрисом слова[12]. Головним мотивом є необхідність номінації явища до процесу спілкування.

О.Ф.Архіпова наводить дані про те, що в початковій лексиці дитини переважають лепетні слова і звуконаслідувальні комплекси[4]. Поступово діти переходять до нормативних слів. Розвиток словника в дитини тісно пов'язаний, з одного боку, з розвитком мислення та інших психічних процесів, а з іншого боку, з розвитком усіх компонентів мовної системи: фонетико-фонематичного та граматичного ладу мовлення. Формування лексики в онтогенезі обумовлене також розвитком уявлень дитини про оточення. Опанування оточення дитиною відбувається в процесі не мовленнєвої та мовленнєвої діяльності при безпосередній взаємодії з реальними об'єктами та явищами, а також через спілкування з дорослими.

На початковому етапі оволодіння мовою ім'я предмета є ніби частиною або властивістю самого предмета. Л.С.Виготський назвав цей етап розвитку значення слова «подвоєнням предмета», Є.С.Кубрякова називає даний період етапом «прямої референції» [4]. На даному етапі значення слова є способом закріплення у свідомості дитини уявлень про цей предмет.

С.В.Зоріна відмічає, що на перших стадіях знайомства зі словом дитина ще не здатна засвоїти слово у його «дорослому» значенні[32]. При цьому

відмічається феномен неповного оволодіння значенням слова, адже спочатку дитина розуміє слово як назву конкретного предмета, а не як назву класу предметів.

У літературі наводяться дані про те, що в процесі розвитку значення слів, в основному в дітей від 1 до 2,5 років, відмічається явище зрушеної референції, або «розтяжки» значень слів[25, 30, 34, 36]. При цьому відмічається перенесення значення одного предмета на ряд інших, асоціативно пов'язаних з вихідним предметом. Дитина вичленує ознаку знайомого їй предмета й розповсюджує його назву на інший предмет, що володіє тією ж ознакою. Вона використовує слово для назви цілого ряду предметів, що мають одну або декілька спільних ознак – форма, колір, розмір, рух, матеріал, звучання, смакові якості тощо, а також спільну функціональну назву предметів.

За даними Є.А.Архіпової, збільшення словника характеризується наступними кількісними особливостями: 1 рік – 9 слів, 1 рік 6 міс. – 39 слів, 2 роки – 300 слів, 3 роки 6 міс. – 1100 слів, 4 роки – 1926 слів, 6 років – 4000 слів[4].

За даними В.Штерна, до півтора роки в дитини налічується близь 100 слів, до 2 років – 300-400, а до 3 років – 1000-1100, до 4 років – 1600, до 5 років – 2200 слів[5].

За даними О.М., у словнику чотирирічної дитини спостерігається 50,2% іменників, 27,4 дієслів, 11,8% прикметників, 5,8% прислівників, 1,9% числівників, 1,2% сполучників, 0,9% прийменників і 0,9% вигуків і частокГвоздева [12].

Особливістю словотвірних неологізмів при нормальному онтогенезі є те, що вони побудовані за законами мови, на основі мовних правил загального характеру. Словотвірні неологізми в дошкільників відображають процес генералізації найбільш загальних мовних правил, їх переносу на аналогічні випадки словотворення без урахування обмежень.

М.М.Алексеева повідомляє, що формування словника дитини тісно пов'язане з процесами словотворення, адже в міру розвитку словотворення словник дитини швидко збагачується за рахунок похідних слів[1].

О.М.Гвоздєв звертає увагу на те, що в процесі сприймання та використання слів, які мають спільні елементи, у свідомості дитини відбувається членування слів на одиниці (морфеми)[12]. Якщо дитина не володіє готовим словом, вона «винаходить» його за певними, вже засвоєними раніше правилами, що проявляється в дитячій словотворчості.

Зі збільшенням в дитини досвіду мовленнєвого спілкування закріплюються навички словотворення різними способами: суфіксальним, префіксальним тощо. Засвоєння іменникового, дієслівного, прикметникового словника відбувається паралельно з оволодінням граматичної будови мовлення.

За описом Є.Ф.Архіпової, якісний склад словарного запасу в дошкільний період розвивається наступним чином[4].

Четвертий рік життя – словник поповнюється назвами предметів і дій, з якими діти стикаються в побуті: частини тіла в людини і тварин: предмети домашнього вжитку; контрастні розміри предметів; деякі кольори, форми; деякі фізичні якості (*холодний, гладкий*); властивості дій (*б'ється, рветься*). Проявляється здатність позначати одним словом групу одних тих самих предметів. Діти знають певні матеріали (глина, папір, дерево), їх якості (*м'який, твердий, тонкий; рветься, б'ється, ламається*); уміють позначати орієнтири в часі та просторі (*ранок, вечір, потім, спочатку, вперед, назад*)[6].

П'ятий рік життя – активне використання назв предметів, що входять до тематичних циклів: продукти харчування, предмети домашнього вжитку, овочі, фрукти, різні матеріали (*тканина, папір, гума* тощо)[6].

Шостий рік життя – диференційовані за ступенем виразності якості та властивості (*кислуватий, світло-зелений, міцний, міцніше*). Розширюються знання про матеріали, домашніх і диких тварин та їхніх дитинчат, зимуючих та перелітних птахів, формуються видові та родові поняття [4, 9].

Сьомий рік життя – підбір антонімів і синонімів до словосполучень, засвоєння багатозначності слів, самостійне утворення складних слів, підбір спільнокореневих слів [21, 31].

Л.П.Федоренко відмічає, що лексика (словник) дитини розвивається поступово в ході мовленнєвого спілкування дитини з оточенням і знайомства з навколишнім світом[36]. Словник представлений у двох аспектах: пасивний словник (імпресивна лексика) – це ті слова, які дитина знає, розуміє їхнє значення. Активний словник (експресивна лексика) – це ті слова, які дитина використовує в спілкуванні з оточенням. У нормі пасивний словник переважає над активним. Розуміння мовлення формується також у процесі мовленнєвого спілкування з навколишнім світом. Н.С.Жукова виділяє шість рівнів розуміння мовлення в дитячому віці[19].

Багато авторів відмічають стрибкоподібний розвиток активного словника, у той час як пасивний словник розвивається рівномірно і з випередженням. Переведення слів з пасивного словника до активного, тобто актуалізація, відбувається поступово [30, 37].

На думку ряду дослідників, формування словника дитини пов'язане з розвитком логічних операцій класифікації, серіації, які інтенсивно формуються в 6-8 років. Слова в процесі розвитку дитини групуються, об'єднуються в семантичні поля[31, 37,52].

Слова, що раніше за все заучує дитина, вводять її до навколишнього світу, в якому вона народилася і живе; слова ці називають предмети, що оточують дитину. За спостереженнями Є.І.Тихеєвої, це тематичні групи слів, які називають:

- близьких дитині людей, їхні родинні та громадські відносини, їхні імена;
- саму дитину, частини її тіла;
- предмети побуту, іграшки;
- речі інтер'єру приміщень, де живе дитина, предмети, що оточують її у дворі, саду, городі, парку, зустрічаються на найближчій вулиці;

- об'єкти живої природи: тварин, частини їхнього тіла, поведки; рослини, їхні частини, зміни, які відбуваються з ними;
- об'єкти неживої природи в усі пори року;
- різні види праці людей[5, 51].

Л.П.Федоренко відмічає, що разом з предметами (іменниками) діти знайомляться з їхніми ознаками (прикметниками), діями (дієсловами), ознаками дій (прислівниками), кількістю (числівниками). Засвоєння лексики дитиною починається із засвоєння іменників[36]. На думку Н.С.Жукової, слово при первинному засвоєнні означає для дитини назву даного, одиничного предмета (власне ім'я), і потрібні тривалі вправи з цим словом, щоб дитина зрозуміла його узагальнений зміст, і воно сприймалося нею як поняття[19].

Слова другого ступеню узагальнення діти спочатку засвоюють як другі назви предметів, що сприймаються чуттєво. Спеціально проведені дослідження навчання дітей слів другого ступеню узагальнення виявили, що, в міру того як дитина знає одне за другим значення таких слів (*іграшка* – предмети для гри, *посуд* – предмети, в яких готують і з яких їдять), їй все простіше розуміти нові подібні слова. Отже, засвоєння дитиною слів другого ступеню узагальнення розвиває мозок, удосконалює розумову операцію абстрагування.

Слова третього ступеню узагальнення засвоюється дитиною як третя назва конкретного предмета (*ялина* – *дерево* – *рослина*; *ромашка* – *квітка* – *рослина*).

Дієслова і прикметники не мають нульового ступеню узагальнення. За даними А.М.Бородич [7], перші дієслова, що засвоюються дитиною, не є словами в лінгвістичному сенсі, це сигнали, які стимулюють будь-які конкретні дії. Щойно дитина починає вживати дієслово як окреме слово, вона осмислює його узагальнене значення.

А.Г.Арушанова стверджує, що процес засвоєння смислу слова дитиною на перших вікових щаблях іде в напрямку від чуттєвих образів до розумових узагальнень[3].

Значення слова з абстрактним значенням дитина починає розуміти лише тоді, коли її мозок достатньо розвивається (насамперед фізично). Як вважає Н.В.Мікляєва, до шестирічного віку дитині для засвоєння слів з узагальненим значенням вже не потрібні безпосередні відчуття[37].

На думку І.Ю.Кондратенко, оволодіння рідною мовою не може відбуватися без засвоєння засобів виразності мовлення. Лексичними засобами виразності мовлення, які доступні дітям у дошкільному віці, можна вважати перенесення смислового значення з одного слова на інше й деякі класи синонімів[8].

Л.П.Федоренко стверджує, що слова з переносним значенням (тобто багатозначні слова) виявляють свій переносний смисл лише в контексті, завдяки своїм синтаксичним зв'язкам[36]. Тому потрібно зв'язне мовленнєве висловлювання, щоб зрозуміти словосполучення з переносним значенням (*шепоче людина – шепоче ліс; оксамитова сукня – оксамитова трава*).

Отже, в дошкільному віці дітям доступне засвоєння емоційних і стилістичних синонімів, що беруть участь у створенні мовленнєвого етикету.

Збагачення життєвого досвіду, ускладнення діяльності й розвиток спілкування з оточенням приводять до поступового кількісного зростання словника. Отже, можна сказати, що фундамент мовленнєвого розвитку дитини в цілому й формування словникового запасу як частини мовленнєвої функції закладається в дошкільному віці, тому мовлення в цьому віці повинна бути предметом особливої уваги з боку дорослих.

На думку більшості дослідників поповнення словникового запасу – важлива частина підготовки дитини до навчання в школі. Достатньо високий рівень лексики дозволяє точніше висловлювати свої думки і знання, швидше добирати перевірочне слово, придумати сюжет і написати твір. Для дитини з багатим словниковим запасом буде зрозуміло, про що розповідає вчитель. Таким чином, високий рівень розвитку лексики в дитини-дошкільника позитивно вплине на навчання в школі.

1.3. Засоби збагачення та активізації словника дітей

Сьогодні неможливо уявити духовно багату особистість без глибокого знання рідної мови, яку Панас Мирний називав живою схованкою людського духу, його багатой скарбниці, куди народ складає своє давнє життя, і свої сподівання, розум, почування.

Одним із шляхів підвищення ефективності вивчення української мови в початкових класах є збагачення та активізація словника молодших школярів. Пізнання значення слова сприяє пізнанню дитиною світу, розкриття смислових зв'язків у контексті – встановленню взаємозв'язків між предметами і явищами навколишньої дійсності, внаслідок чого розвивається логічне мислення. Нерозуміння слів і невміння їх уживати в мові негативно позначаються на пізнавальній діяльності дітей. «Дитина, яка не звикла вникати в смисл слова, - писав К.Д.Ушинський, - неясно розуміє або зовсім не розуміє його справжнього значення і не одержала навичок розпоряджатися ним в усній і писемній мові, завжди страждатиме від цього істотного недоліку при вивченні всякого іншого предмета».

Вивчення мови, невіддільне від розвитку усного і писемного мовлення учнів передбачає збагачення їх словникового запасу, оволодіння нормами літературної мови на всіх рівнях, формування в школярів умінь і навичок зв'язного викладу думок.

Саме тому в початковій школі провідним принципом навчання виступає розвиток мовлення молодших школярів, звідки виплаває необхідність розвитку їх активного та пасивного словника, адже без достатнього запасу слів неможливе повноцінне оволодіння мовленням як засобом спілкування.

Молодші школярі знайомляться зі словом як лексичною одиницею, із значенням слова, багатозначністю, прямим і переносним значенням слів, омонімами, синонімами, антонімами. Система словникової роботи на уроках української мови спрямована на збагачення активного словника школярів,

вироблення навичок свідомого оволодіння новими словами, уточнення значення і сфери вживання відомих слів [39].

Слово входить до активного словника школяра лише тоді, коли він добре розуміє його значення, усвідомлює правильність граматичних форм, структуру словосполучень і речень, тобто закріплюється в пам'яті учня через активне застосування в мовленні.

Засвоєння лексичного багатства мови школярами не може відбуватися стихійно. Одним із важливих завдань розвитку мовлення в початковій школі є керівництво процесом збагачення словника учнів, упорядкування словникової роботи. Важливою умовою мовленнєвого розвитку молодших школярів є правильно спланована систематична робота, спрямована на збагачення їхнього словника, формування умінь граматично правильно й лексично виправдано застосовувати у власному мовленні слова різних лексико-граматичних розрядів для побудови зв'язних висловлювань різного типу.

Велику роль у збагачення та активізації словника відіграють уроки з різних предметів, особливо читання, розвитку мовлення, природознавства.

З урахуванням психологічних особливостей молодших школярів добираються методи і прийоми збагачення та активізації словника, які носять специфічний характер, зокрема на уроках повинні поєднуватися різні види діяльності учнів, використовуватися елементи гри, що сприяє підвищенню інтересу, цікавості самих уроків.

Одним із найбільш дієвих засобів, здатних викликати інтерес до занять українською мовою, є дидактична гра – спеціально створена гра, яка виконую певне дидактичне завдання, сховане від дитини в ігровій ситуації за ігровими діями. Гра має переваги перед іншими видами навчальної діяльності в початковій школі і займає особливе положення в педагогічному процесі, адже дає можливість дітям проявити активність, самостійність, уяву, реалізувати свої уявлення про навколишній світ. Метою дидактичної гри є пробудження інтересу до пізнання, книги, навчання, розширення кругозору, зокрема словникового. При включенні дитини в ігрову ситуацію різко збільшується

інтерес до навчальної діяльності, матеріал, що викладається вчителем, стає більш доступним, значно підвищується працездатність. Дидактичні ігри лінгвістичного спрямування допомагають формуванню фонематичного сприйняття слів, збагачують дитину новими відомостями про предмети та явища, активізують розумову діяльність, увагу, а головне – збагачують словниковий запас дітей і стимулюють мовлення. Діапазон лінгвістичних ігор у сучасній методиці розвитку мовлення надзвичайно широкий: буриме, кросворди, шаради, ребуси тощо. У педагогічній практиці використовуються й ігрові завдання на впізнавання в тексті слів, що відносяться до певної тематичної групи, підбір синонімів, антонімів до даного слова, пояснення значень слів, знаходження частин прислів'їв та приказок. Такі ігрові завдання проводяться у вигляді вікторин, квестів, групових змагань тощо.

За підтримки дидактичних ігор у дітей формується здатність до узагальнення, протиставлення, асоціювання. Крім того, дидактичні ігри формують орфографічну зіркість молодших школярів.

Мовленнєві ігри побудовані на словах і діях учасників гри. У цих іграх діти, спираючись на раніше набутий досвід про предмети, явища, уточнюють та поглиблюють знання про них, використовують у нових життєвих ситуаціях. Діти мають самостійно розв'язувати різноманітні розумові завдання: описувати предмети або явища, підкреслюючи їх властивості, відгадувати за описом, шукати в описах східне та відмінне, об'єднувати предмети за різними властивостями, знаходити алогізми в судженнях.

Добір матеріалу для дидактичних ігор визначається завданнями словникової роботи. Для активізації побутового словника добирають іграшки або картинки із зображенням предметів побуту, для активізації природничого словника – природні матеріали. Однією з умов чіткої організації ігор є визначення переліку слів, які підлягають засвоєнню дітьми.

Одним із засобів збагачення словника дітей молодшого шкільного віку є художня література. Через художнє слово відбувається знайомство з новими поняттями і висловами, які фіксуються спочатку в пасивному, а потім в

активному словнику дитини. Вивчення художніх текстів розширює коло інтересів дитини, знайомить зі світом образів, які відтворюють життя, прищеплює любов до мистецтва, формує емоційно-пізнавальну діяльність, художній смак, а також сприяє вияву особистісних суджень про прочитане, потреби у висловлюванні власних думок.

Для навчання дітей роботі з художніми текстами необхідно, щоб вони мали науково-пізнавальний характер, були різних стилів, різного об'єму. Збагаченню та активізації словника дітей сприяють такі види роботи з художнім твором, як відновлення тексту за опорними словами, словосполученнями, запис своїми словами; тлумачення слів; ілюстрування окремих епізодів або повних текстів невеликих творів. Ефективними для сприйняття дітьми художнього твору є наступні прийоми: попередній розгляд ілюстрацій, робота з назвою твору, запам'ятовування слів, виділення з тексту цілеспрямованих слів, читання вголос, за ролями, переказ. Формування навичок смислового читання художніх творів є важливою складовою збагачення словникового запасу учнів.

Збагаченню лексичного складу сприяє складання учнями різних видів словників: словники на основі прочитаних творів, слів іншомовного походження, застарілих слів тощо. Ефективним засобом збагачення словника учнів є заучування напам'ять віршів, пісень, уривків художніх творів з попереднім або наступним тлумаченням як окремих слів, словосполучень, так і змісту всього тексту.

Одним із результативних засобів розвитку мовлення й поповнення словника дітей є робота з ілюстраціями та сюжетними картинками. Складання розповіді, написання твору за картиною формують спостережливість, творчу уяву і разом з тим уточнюють та активізують словник учнів.

На традиційних заняттях з ознайомлення з художніми творами використовується театралізована гра як допоміжний засіб для закріплення знання літературного твору, розвитку діалогічного та монологічного мовлення, а найголовніше – для збагачення словникового запасу молодших школярів. Як

правило, один літературний твір (вірш, оповідання, казка) передбачає проведення декількох занять. Робота розпочинається зі вступної бесіди, яка вводить дітей у ту сферу дійсності, які висвітлюється у творі. Це заняття включає ігрові моменти, розгляд картин, ілюстрацій, обкладинки книги. Друга частина заняття присвячується знайомству з твором, після чого відбувається аналіз художнього тексту: відповіді на запитання, словникова робота. Повторне читання супроводжується театралізацією з допомогою настільного театру, пальчикових ляльок тощо. На другому занятті, після повторного читання твору, педагог спонукає дітей до відтворення його сюжету за запитаннями, аналізуючи не лише конкретні події, а й продовжуючи словникову роботу: уточнення значення слів, словосполучень, фразеологічних висловів. На третьому занятті за допомогою запитань за змістом твору уточнюється хід розповіді. При цьому використовуються різні форми моделювання ситуації: послідовними картинками (план твору), конструктивними прийомами (складання окремих частин декорацій), усіма видами театрів[26, 27].

1.4. Казка як засіб збагачення та активізації словника дітей молодшого шкільного віку

Велику роль у розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку відіграють казки. Казка – жанр усної народної прози: епічні оповідання алегоричного, повчально-розважального, дивовижного, героїчного або побутового змісту з установкою на вигадку.

Одним із напрямів розвитку мовлення учнів, як зазначає С. О. Федотова, є збагачення, уточнення і активізація словникового запасу учнів, знайомство з новими словами, яке здійснюється переважно в процесі роботи над текстом. Вихідним матеріалом для цього слугують літературні навчальні тексти, а також фольклор, насамперед українська народна казка [53]. Важливість використання казок зумовлюється їх морально естетичною цінністю та

пізнавальними можливостями, а також тим, що, казка є доступною та зрозумілою дітям молодшого шкільного віку через певну простоту сюжету, заданість композиції – зачин, повтори з появою нових дійових осіб, завжди щасливий кінець, наявність вигадки та таємниці, яскравість та виразність мовлення.

Різноманітні аспекти педагогічної спрямованості народних казок знайшли глибоке осмислення у творчості українських письменників і педагогів Г.Сковороди, І.Франка, С.Русової, В.Сухомлинського.

До змісту програми початкової школи з літературного читання включені літературні твори, зокрема казки, які формують в дитини відчуття прекрасного, виховують духовні якості, збагачують мовлення. Вирішення цих завдань можливе через вдумливе прочитання – вивчення того чи іншого художнього твору.

Народна казка, будучи доступною розумінню дитини, легко сприймається нею, розвиває мислення та уяву, сприяє збагаченню та активізації словника. К.Д.Ушинський, характеризуючи казку, писав: «Народна казка читається дітьми легко хоча б тому, що в усіх народних казках безперервно повторюються одні й ті самі слова обертів, і з цих безперервних повторень складається щось ціле, струнке, сповнене руху, життя й інтересу» [60].

Читання народних казок розкриває перед дітьми невичерпне багатство рідної мови, розвиває чуйність до художнього слова, засобів виразності української мови, виробляє вміння відтворювати набуті слова і вирази у власному мовленні. Чим частіше дитина чує казку, тим більше всмоктує гармонію слова.

Конкретність і образність окреслення герої казок, органічний зв'язок з їхньої зовнішності з характером і поведінкою визначають художню цінність народної казки. Зовнішність позитивних героїв характеризується кількома найвиразнішими деталями, як от дорогі (золоті або срібні) шати, такий же кінь. Для цього часто використовується коротка традиційна формула – «такий

гарний, що й ну!», «такий, що на світі другого такого немає». Використовуються одні й ті самі епітети – «море синє», «дрімучий ліс» тощо.

Саме з народної казки, за визначенням О.Усової [61], склався ряд образних висловів, близьких і доступних дітям. Наприклад, «кінь вороний», «лисичка-сестричка», «вовчик-братик», «трава-мурава» тощо.

У казках спостерігається велика кількість слів зі зменшено-пестливим значенням: матінка, батечко, хлоп'ятко, дитятко, що є емоційно близькими дітям молодшого шкільного віку.

У художню тканину казок органічно влітаються численні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, лічилки, замовляння, нісенітниці, порівняння, фразеологічні звороти.

Приказками, які є складовими елементами казок, передається образність і барвистість народної мови: «Куди голочка, туди й ниточка», «Ранок вечора мудріший», «Ні в казці сказати, ні пером описати» та ін.

Працюючи з українською народною казкою як із засобом збагачення та активізації словника, можна скористатися прийомами, які допоможуть молодшим школярам краще зрозуміти зміст твору, посприятимуть більш повному проникненню в образну будову мови казки.

До таких прийомів відносяться різноманітні питання, які допомагають дітям точніше охарактеризувати героїв, відчувати головну ідею твору. Запропонувавши питання, вчитель може звернути увагу дітей на окремі слова, фрази, вчинки персонажів.

Ефективними для збагачення словника є словесні замальовки. Учні, уявивши себе художниками-ілюстраторами, розповідають, які картинки вони хотіли б намалювати до казки.

Повнішому сприйняттю художніх достоїнств казок допомагає повторне читання уривків. Під час такого читання діти помічають порівняння, епітети, фразеологічні звороти, смисл яких розтлумачують разом з учителем.

На прохання вчителя діти пригадують і розповідають про смішні епізоди казки, переказують описи природи, вчинки героїв, що їм особливо запам'яталися.

Приєм договорювання сприяє кращому запам'ятовуванню слів, вмінню ретельно добирати слова для більш повної і точної характеристики вчинків, подій. Учитель читає відповідний уривок казки, а діти договорюють окреме слово, щоб закінчити речення.

Огляд ілюстрацій допомагає краще зрозуміти зміст казкового твору, привчає вслуховуватися та запам'ятовувати деталі опису зовнішності героя, його одягу, розуміти незнайомі слова.

Тексти казок розширюють словниковий запас, допомагають правильно будувати діалоги, розвивають зв'язне і логічне мовлення, збагачують його образність, емоційність. За допомогою казок широко використовуються видові та родові узагальнюючі поняття, активізується словник дітей за допомогою іграшок, ілюстрацій [54].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Аналіз літератури дав можливість зробити висновок, що слово є основним елементом мови. Оволодіння словом відбувається у єдності його лексичного, граматичного значень і мовної форми (звукової, морфологічної) на основі активного використання у мовленні.

У слові виділяють значення (відображення у ньому того чи іншого явища дійсності), поняття (узагальнене відображення у свідомості людей основних уявлень про властивості дійсності, пізнаваної у процесі суспільно-трудової діяльності), смисл (зміст слова у певному контексті).

Слово виконує основну функцію – номінативну, яка дозволяє виділити предмет з ряду подібних чи різних предметів або денотатів (предметів чи явищ навколишньої дійсності, з яким співвідноситься певна мовна одиниця; те, що можна назвати певним іменем). Зазначено, що володіння лексикою є основною умовою в оволодінні мовленнєвою діяльністю: усним мовленням, читанням, письмом, аудіюванням.

Нами проведений аналіз розвитку словника в онтогенезі. Визначено, що високий рівень розвитку лексики в дитини-дошкільника позитивно вплине на навчання в школі.

Засобами збагачення та активізації словника дітей є уроки з різних предметів, особливо читання, розвитку мовлення, природознавства, дидактична гра, мовленнєві ігри, художня література, словники на основі прочитаних творів, слів іншомовного походження, застарілих слів тощо, заучування напам'ять віршів, пісень, уривків художніх творів з попереднім або наступним тлумаченням як окремих слів, словосполучень, так і змісту всього тексту, робота з ілюстраціями та сюжетними картинками, складання розповіді, написання твору за картиною формують спостережливість, творчу уяву і разом з тим уточнюють та активізують словник учнів.

Велику роль у розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку відіграють казки.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методика дослідження рівня розвитку словника дітей молодшого шкільного віку

Дослідження рівня розвитку словника та впровадження розробленої нами методика активізації та розвитку словника дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення проводилося з жовтня 2020 року по жовтень 2021 року на базі Заводської ЗОШ I-III ступенів Кириківської селищної ради. У дослідженні взяли участь 8 дітей молодшого шкільного віку (учні 1 та 2 класу) з порушеннями мовлення. Усі діти отримують логопедичну допомогу в умовах шкільного логопедичного пункту. Залучення дітей до дослідження відбувалося за згодою батьків.

На першому етапі (жовтень 2020 р.-листопад 2020 р.) відбувалося вивчення науково-методичної літератури, був здійснений детальний аналіз існуючих методик дослідження рівня сформованості словника в дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку і методик активізації та розвитку словника в дітей молодшого шкільного віку з порушенням мовлення, здійснений відбір найбільш ефективних засобів активізації та розвитку словника.

Другий етап (листопад 2020 р. - грудень 2020 р.) присвячений був дослідженню рівня сформованості словника в дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку за авторськими методиками (констатувальний етап дослідження).

На третьому етапі дослідження (січень 2021 р.- квітень 2021 р.) був проведений формувальний етап дослідження – впровадження розробленої

нами методики активізації та розвитку словника в дітей молодшого шкільного віку засобомказки.

На четвертому етапі (травень 2021 р. - листопад 2021 р.) здійснено перевірку ефективності розробленої нами методики, узагальнено результати наукового дослідження і сформовані висновки (контрольний етап дослідження).

Нами було сформовано дві групи:

основна група (ОГ) – 4 дитини; діти ОГ проходили навчання за розробленою нами методикою;

група порівняння (ГП) – 4 дитини; діти ГП відвідували логопедичні заняття за загальною програмою.

Метою констатувального етапу дослідження стало виявлення рівня сформованості словника дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

З метою визначення змісту, ефективних шляхів організації та здійснення корекційно-розвиткової роботи з розвитку словника дітей молодшого шкільного віку нами проведено обстеження дітей та вивчення словника.

Для проведення обстеження дітей нами обрано методику О. М. Усанової «Діагностика розвитку словника», метою якої є вивчення кількісного та якісного розвитку словника дітей 6-7 років та Методику виявлення рівня розвитку активного словникового запасу за О. С. Ушаковою та Є. М. Струніною.

Методика О. М. Усанової «Діагностика розвитку словника» включає шість завдань і передбачає вивчення кількісного і якісного компоненту словника дітей молодшого шкільного віку.

Завдання 1 «Підбери картинку» передбачало вивчення вміння дітей узагальнювати.

Матеріал: предметні картинки.

Хід виконання. Педагог пропонує розглянути предметні картинки, об'єднати їх таким чином, щоб вони утворили групу. Потім дитина має назвати

ці предмети одним словом (*меблі, інструменти, квіти, дерева, одяг, ягоди, транспорт, посуд, продукти, взуття*).

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина розкладає картинки, правильно називає узагальнюючі слова;

2 бали – дитина припускається 3-4 помилок під час розкладання картинок та називанні узагальнюючих слів, але дитина сама виправляє помилки;

1 бал – дитина припускається 5 і більше помилок під час розкладання картинок та називанні узагальнюючих слів, викликає називання узагальнюючих слів.

Завдання 2 «Який? Яка? Яке? Які?» передбачало вивчення використання дітьми в мовленні прикметників.

Матеріал: предметні картинки (*кавун, ведмідь, сонце, квітка, морозиво*).

Хід виконання. Педагог пропонує дитині розглянути предметну картинку, назвати предмет, що на ній зображений, і сказати, який він (*кавун який? – зелений, круглий, солодкий, великий*).

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина назвала 20 і більше слів;

2 бали – дитина назвала 12-19 слів;

1 бал – дитина назвала менше 12 слів.

Завдання 3 «Хто що робить?» передбачає вивчення використання дітьми в мовленні дієслів.

Матеріал: картинки із зображенням живих предметів та дій (*метелик, учитель, кухар, собака, клоун, співак, пташка*).

Хід виконання. Педагог пропонує дитині розглянути картинку і сказати, хто що робить (*Що робить метелик? – літає, порхає, кружляє*).

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина назвала 30 і більше слів;

2 бали – дитина назвала 18-29 слів;

1 бал – дитина назвала менше 18 слів.

Завдання 4 «Скажи навпаки» передбачає вивчення використання дітьми в мовленні антонімів.

Хід виконання. Педагог пропонує дитині слухати слова і добирати слова-«навпаки» (*Ведмідь великий, а навпаки – маленький*). Якщо в дитини виникають труднощі, то педагог надає допомогу у вигляді предметних картинок: *чай гарячий, а морозиво холодне*. За методикою обстеження дитина має підібрати 12 антонімів (*великий – маленький, гарячий – холодний, чорний – білий, високий – низький, солодкий – солоний, повільний – швидкий, чистий – брудний, мокрий – сухий, перший – останній, широкий – вузький, короткий – довгий, сильний – слабкий*).

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина добирає всі 12 антонімів;

2 бали – дитина добирає 8-11 антонімів;

1 бал – дитина добирає до 7 антонімів.

Завдання 5 «Дай правильну відповідь» передбачало вивчення вміння дітей використовувати в мовленні прислівники.

Матеріал: сюжетні картинки.

Хід виконання. Педагог пропонує дитині розглянути сюжетну картинку та відповісти на запитання *Де знаходиться? Як виглядає? Коли відбувається?* тощо.

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина добирає всі 8 прислівників;

2 бали – дитина добирає 4-7 прислівників;

1 бал – дитина добирає до 3 прислівників.

Завдання 6 «Полічи правильно» передбачало вивчення вміння дітей використовувати в мовленні порядкові та кількісні числівники.

Матеріал: предметні картинки із зображенням різної кількості предметів.

Хід виконання. Педагог пропонує дитині розглянути картинку та сказати скільки предметів та який за порядком.

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина виконує завдання безпомилково;

2 бали – дитина називає кількісні числівники, порядкові називає з помилками;

1 бал – дитина не виконує завдання.

Рівень розвитку словника кожної дитини визначався за сумарним балом за результатами завдань:

високий рівень – 14-18 балів;

середній рівень – 10-13 балів;

низький рівень – 0-10 балів.

Методика виявлення рівня розвитку активного словникового запасу за О. С. Ушаковою та Є. М. Струніною.

Завдання 1 спрямовано на вивчення вміння дітей пояснювати значення іменників.

Хід виконання. Педагог пропонує дітям пояснити значення певних слів (*літак, пташка, лялька, зошит, посуд, каштан, помідор*).

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина пояснює значення слів;

2 бали – дитина називає окремі ознаки, дії;

1 бал – дитина називає як пояснення 1-2 слова.

Завдання 2 спрямовано на вивчення вміння дітей добирати до прикметників іменники.

Хід виконання. Педагог пропонує дітям відповісти на запитання: «Що (хто) буває .... ?» (*глибоким, чистим, високим, добрим, шоколадним, квадратним, запашним, солодким*).

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина виконує всі завдання, добирає 1-2 іменника до прикметника;

2 бали – дитина добирає іменники до 3-5 прикметників;

1 бал – дитина добирає слово тільки до 1-2 прикметників або не виконує завдання.

Завдання 3 спрямовано на вивчення уявлень дітей про багатозначні слова.

Хід виконання. Педагог пропонує дітям сказати, які предмети так називають, відповісти на запитання: «Що називають словом ручка?».

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина називає кілька значень цього слова;

2 бали– дитина називає два значення цього слова;

1 бал – дитина називає предмети, у яких є ручка (двері, шефа).

Завдання 4 спрямовано на вивчення вміння дітей добирати слова, протилежні та близькі за значенням.

Хід виконання. Педагог пропонує дитині послухати сюжетні міні-розповіді (ситуації) та за проханням добирати слова-«навпаки» або слова схожі.

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина правильно добирає слова близькі/протилежні за змістом;

2 бали–дитина називає 2-3 слова;

1 бал – дитина добирає тільки одне слово.

Завдання 5 спрямовано на вивчення словника назв дитинчат тварин.

Хід виконання. Педагог пропонує дитині назвати дитинчат тварин (*собаки, корови, коня, вівці, білки, ведмедя, їжака*).

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бал – дитина називає всі слова правильно;

2 бали- дитина називає 2-3 слова;

1 бал– дитина називає 1 слово.

Завдання 6 передбачає вивчення вміння дітей називати однокореневі слова.

Хід виконання. Педагог пропонує дитині відповісти на такі запитання «Де живуть звірі?» а потім утворити зі слів існуючі слова.

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина називає більше 2 слів;

2 бали – дитина називає 2 слова;

1 бал – дитина повторює задане слово.

Завдання 7 передбачає вивчення уявлення дітей про багатозначне слово. Хід виконання. Педагог пропонує дитині сказати, що називають словом *голка*, та які голки вона знає.

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина називає голки сосни, їжака, ялинки, медичну і швейну голки;

2 бали – дитина називає тільки одне значення цього слова;

1 бали – дитина повторює слово за дорослим.

Завдання 8 передбачає вміння добирати до прикметника іменник.

Хід виконання. Педагог пропонує дитині сказати, про що можна сказати *гострий, гостра, гострі*.

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина називає кілька предметів;

2 бали – дитина правильно добирає 2 слова;

1 бал – дитина називає 1 слово.

Завдання 9 спрямовано на вивчення вміння дітей помічати помилки в мовленні.

Хід виконання. Педагог пропонує послухати речення та сказати, чи можна так висловлюватися чи ні, та як сказати правильно (наприклад, Хлопчик голосно любить свою маму.).

Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою:

3 бали – дитина правильно виправляє всі речення;

2 бали – дитина правильно виправляє 2 речення;

1 бал – дитина повторює речення без зміни.

Рівень розвитку словника кожної дитини визначався за сумарним балом за результатами завдань:

високий рівень – 20-27 балів;

середній рівень – 10-19 бал;

низький рівень – 0-9 балів.

Нами було відібрано дві методики обстеження активного словника дітей, за результатами проведення яких ми змогли зробити висновки про сформованість словникового запасу.

Всі результати під час обстеження дітей фіксувались в протоколі.

2.2. Аналіз результатів вивчення рівня розвитку словника дітей молодшого шкільного віку

Проведена робота з обстеження словника дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення дозволила нам зробити аналіз результатів виконання завдань дітьми основної групи та групи порівняння.

Показники виконання завдань дітьми за методикою О. М. Усанової «Діагностика розвитку словника» представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати обстеження дітей за методикою О. М. Усанової
«Діагностика розвитку словника»

Прізвище та ім'я дитини	Завдання						Загальна кількість балів	Рівень розвитку словника дітей	
	№1	№2	№3	№4	№5	№6			
ОГ	1	2	2	1	2	2	2	11	Середній
	2	2	2	2	2	2	2	11	Середній
	3	1	1	1	1	1	2	7	Низький
	4	1	1	1	1	1	1	6	Низький
ГП	1	2	3	1	1	2	3	11	Середній
	2	1	2	2	1	1	1	8	Низький
	3	1	1	1	1	1	2	7	Низький
	4	1	1	2	1	1	1	7	Низький

Завдання 1 «Підбери картинку».

Результати виконання даного завдання показали, що діти припускались помилок під час розкладання картинок у відповідні групи та називання узагальнюючих слів. Нами надавалась можливість виправити власні помилки після відповідної вказівки логопеда; даною можливістю скористались 5 дітей, що складає 62,5%. Узагальнення дітьми в деяких випадках робилися за несуттєвими ознаками.

Завдання 2 «Який? Яка? Яке? Які?».

Результати виконання завдання, показали, що 1 дитина, що складає 12,5%, назвала більше 40 прикметників, 4 дитини, що складає (50%), назвали від 28 до 39 прикметників, 3 дитини, що складає 37,5%, назвали менше 28 прикметників. Зауважимо, що діти регулярно повторювали прикметники зі значенням розміру, кольору та форми. Спостерігались заміни прикметників через недиференційованість ознак величини, висоти, товщини, ширини (високий, довгий, низький, маленький, вузький, тонкий, короткий, маленький).

Завдання 3 «Хто що робить?».

Результати виконання завдання, показали, що 3 дитини, що складає 37,5%, назвали найменшу кількість слів, 5 дітей, що складає 62,5%, назвали від 18 до 30 дієслів; максимальну кількість дієслів жодна дитина не назвала. Слід зазначити, що у дієслівному словнику дітей переважають слова, що позначають дії, які дитина щодня виконує або спостерігає (іде, їсть, гуляє, купається, одягається тощо). Також для словника дітей характерним було неточне вживання дієслів та одноманітність добору слів-дій (кухар – готує, учитель – навчає, співак – співає тощо).

Завдання 4 «Скажи навпаки».

Результати виконання завдання, показали, що 1 дитина, що складає 12,5%, підбрала відповідні антоніми до всіх заданих слів, 4 дитини, що складає 50%, підбрали правильно від 8 до 12 антонімів, 3 дитини, що складає 37,5%, підбрали менше ніж 6 антонімів. Найбільші труднощі у дітей викликали такі висловлювання: сильний вітер, мокра підлога, довга лінійка, брудний одяг, солоний пиріг

Завдання 5 «Дай правильну відповідь».

Результати виконання завдання, показали, що 3 дитини, що складає 37,5%, назвали від 8 до 13 дієслів, 5 дітей, що складає 62,5%, назвали менше 8 прислівників; максимальну кількість прислівників не назвала жодна дитина. Найчастіше діти називали такі прислівники як вгорі, внизу, попереду, смачно, швидко, холодно.

Завдання 6 «Полічи правильно».

Результати виконання завдання, показали, що діти використовують кількісні числівники; без помилок виконали завдання на використання порядкових числівників 4 дитини, що складає 50%, з помилками – 4 дитини, що також складає 50%.

Обстеження словника дітей показало, що 1 дитина ГП, що складає 25%, виявила середній рівень розвитку словника, а 3 дитини, що складає 75%, – низький. ВОГ 2 дитини, що складає 50%, виявили середній рівень розвитку словника, і 2 дитини, що складає 50%, – низький (Таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2.

Рівні розвитку словника дітей

Рівень	ОГ		ГП	
	кіль-ть дітей	%	кіль-ть дітей	%
Високий	0	0	0	0
Середній	2	50	1	25
Низький	2	50	3	75

Під час обстеження активного словникового запасу у дітей молодшого шкільного віку за методикою О. С. Ушакової та Є. М. Струніної ми виявляли уміння:

- 1) активізувати іменники, прикметники та дієслова, підбирати точні за змістом слова щодо мовленнєвої ситуації;
- 2) підбирати синоніми і антоніми до заданих слів різних частин мови;

- 3) розуміти і вживати різні значення багатозначних слів;
- 4) диференціювати узагальнюючі поняття.

Показники виконання завдань дітьми за методикою виявлення рівня розвитку активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної представлені в Таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати обстеження дітей за методикою виявлення рівня розвитку активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної

Прізвище та ім'я дитини	Завдання									Загальна кількість балів	Рівень розвитку словника дітей	
	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6	№ 7	№ 8	№ 9			
ОГ	1	1	2	2	1	2	1	1	1	1	12	Середній
	2	2	1	2	1	1	1	1	1	1	11	Середній
	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	Низький
	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	Низький
ГП	1	2	2	1	1	2	2	2	1	2	15	Середній
	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	Низький
	3	1	2	1	2	2	1	2	1	1	13	Середній
	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	Низький

Обстеження словника дітей показало, що 2 дитини ГП, що складає 50%, виявила середній рівень розвитку словника, і 2 дитини, що складає 50%, – низький. В ОГ також 2 дитини, що складає 50%, виявили середній рівень розвитку словника, і 2 дитини, що складає 50%, – низький (Таблиця 2.4.).

Таблиця 2.4.

Рівні розвитку словника дітей

Рівень	ОГ		ГП	
	кіль-ть дітей	%	кіль-ть дітей	%
Високий	0	0	0	0
Середній	2	50	2	50
Низький	2	50	2	50

За результатами отриманих даних у дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення діагностувалися недостатній рівень сформованості лексичних узагальнень, обмеженість словесних асоціацій.

Діти, які досягли середнього рівня розвитку словника, припускалися помилок у вживанні різних частин мови, проте самі їх виправляли за допомогою педагога. Нечасто у мовленні використовують антоніми та узагальнюючі слова, прислівники, допускають помилки в узгодженні іменників з числівниками і прикметниками.

У дітей, які виявили низький рівень розвитку словника, активний словник бідний. Діти намагається вживати різні частини мови, але припускаються помилок і самі цього не усвідомлюють. Нечасто використовують у мовленні синоніми, антоніми та узагальнюючі слова. Не проявляють мовленнєву активність у спілкуванні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Дослідження рівня розвитку словника та впровадження розробленої нами методика активізації та розвитку словника дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення проводилося з жовтня 2020 року по жовтень 2021 року на базі Заводської ЗОШ I-III ступенів Кириківської селищної ради. У дослідженні взяли участь 8 дітей молодшого шкільного віку (учні 1 та 2 класу) з порушеннями мовлення.

Для проведення обстеження дітей нами обрано методику О. М. Усанової «Діагностика розвитку словника», яка включає шість завдань та Методику виявлення рівня розвитку активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної, яка включає дев'ять завдань. Методики передбачають вивчення кількісного і якісного компоненту активного словника дітей молодшого шкільного віку. Оцінювання результатів відбувалось за бальною системою. Рівень розвитку словника кожної дитини визначався за сумарним балом за результатами завдань: високий рівень, середній рівень, низький рівень.

Проведена робота з обстеження словника дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення дозволила нам зробити аналіз результатів виконання завдань дітьми основної групи та групи порівняння.

Обстеження словника дітей за методикою О. М. Усанової показало, що 1 дитина ГП, що складає 25%, виявила середній рівень розвитку словника, а 3 дитини, що складає 75%, – низький. В ОГ 2 дитини, що складає 50%, виявили середній рівень розвитку словника, і 2 дитини, що складає 50%, – низький.

Обстеження словника дітей за методикою О. С. Ушакової та Є. М. Струніної показало, що 2 дитини ГП, що складає 50%, виявила середній рівень розвитку словника, і 2 дитини, що складає 50%, – низький. В ОГ також 2 дитини, що складає 50%, виявили середній рівень розвитку словника, і 2 дитини, що складає 50%, – низький.

Отже, діти з недостатнім рівнем розвитку словника мають труднощі оволодіння навчальною лексикою, зокрема, щодо розуміння та використання

термінів, визначень нових понять. Все це суттєво знижує якість та можливість засвоєння шкільної програми, ускладнює процес оволодіння письмом та читанням, сприяє формуванню у дітей негативного ставлення до навчання, що перешкоджає процесу соціальної адаптації та гармонійного розвитку. Все вищевикладене вимагає визначення ефективних шляхів розвитку словника дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення. Робота з розвитку словника вимагає тривалості, систематичності та наполегливості, а ефективність значною мірою залежить від активної участі дитини в навчальному процесі та її зацікавленості.

РОЗДІЛ 3

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

3.1. Корекційно-розвиткова робота з активізації словника дітей молодшого шкільного віку засобом казки

Найголовнішим джерелом поповнення словника дітей молодшого шкільного віку є, в першу чергу, навчальна діяльність: учні засвоюють цілу низку слів, що пов'язані із назвами шкільних приміщень, шкільного обладнання, навчального процесу; велика кількість слів поступає до активного словника дитини зі сторінок підручників, за якими вона навчається. Важливим є те, що дитячий словник збагачується не тільки кількісно, а й якісно. Слово є найважливішою одиницею мови та мовлення, воно має велике значення у психічному розвитку дитини. Саме це визначає місце словникової роботи в загальній системі роботи з формування та розвитку мовлення школярів[14].

Впровадження методики збагачення словника дітей молодшого шкільного віку відбувалось в рамках корекційного процесу протягом січня-квітня 2021 року.

Під час словникової роботи ми враховували, що значення слів можна визначити на основі:

- 1) співвіднесеності слова з предметом;
- 2) зв'язку слова з певним поняттям;
- 3) співвіднесеності слова з іншими лексичними одиницями в середині лексичної системи мови[14].

Дослідження показало, що організація процесу збагачення словника дітей молодшого шкільного віку засобом казки має базуватися на реалізації дидактичних принципів.

Принцип системності передбачає вплив на всі сторони мовленнєвої функціональної системи під час проведення корекційно-розвивальної роботи. На заняттях відбувалися розвиток, корекція та вдосконалення усіх складових

сторін мовлення: збагачення словника, вдосконалення звуковимови (контроль за правильною звуковимовою), розвиток зв'язного мовлення (діти вчилися правильно давати відповіді на запитання, будувати власні висловлювання, описувати героїв казки, переказувати сюжет тощо), удосконалення граматичної будови мовлення (узгодження іменників з прикметниками, з дієсловами, правильне вживання закінчень, утворення нових слів, змінювання слів), розвиток фонематичного слуху, просодичних компонентів мовлення.

Реалізація принципу свідомості полягає в тому, що діти шкільного віку повинні усвідомлювати всі поняття, розуміти, що отримані знання є дуже важливими. Педагог стимулював дітей, мотивував, зацікавлював їх.

Реалізація принципу наочності передбачала використання на заняттях картинного матеріалу, аудіозаписів, відеозаписів, презентацій, іграшок, масок, пальчикового театру, лялькового театру.

Принцип забезпечення максимальної мовленнєвої активності дітей на занятті є дуже важливим, ми намагалися, щоб діти на заняттях говорили. Ми пропонували дітям вивчати зачини, кінцівки, дали можливість самостійно розпочинати казку (придумувати зачин) або її закінчувати (придумувати кінцівку). Реалізації даного принципу сприяла й робота із загадками: діти відгадували загадки, створювали, вчили загадки напам'ять і загадували їх один одному, батькам і вихователям.

Принцип виразності мовлення передбачає навчання дітей лексичних особливостей українських народних казок (епітети, метафори, порівняння тощо) та вживанні їх у своєму мовленні. Цьому сприяла, наприклад, дидактична гра «Скажи, як хто або що»: діти продовжували запропоноване речення – *Морозиво холодне, як ... . Подушка м'яка, як ... . Лисиця хитра, як ....* Даним принципом ми керувалися під час обговорення епітетів, метафор, порівнянь, інсценування, драматизації казок, вивчення віршів, віршованих казкових текстів.

Принцип залучення дітей до активної пізнавальної діяльності передбачає пізнання нового під час ознайомлення з казкою, виконання мисленневих

завдань. Ми використовували вікторини, музичні розваги, показ різних видів театру, змагання у командах, екскурсії, спостереження, створювали виховні ситуації тощо.

Принцип індивідуального підходу є одним із провідних, ми враховували інтерес дітей до певних казок, бажання та пропозиції під інсценізації та драматизації тощо.

Розроблена нами методика передбачала роботу зі збагачення словника дітей новими словами та його розширення новими значеннями уже наявних в учнів лексем; роботу над синонімами, антонімами, паронімами, омонімами; уточнення значень багатозначних слів, роботу з фразеологізмами; роботу з активізації словника – переведення наявних у дітей слів лексем із пасивного словника в активний; позбавлення словника дітей нелітературних слів.

Розроблена нами методика передбачала використання різноманітних методів навчання і виховання дітей.

За допомогою роз'яснення ми впливали на свідомість дітей, прищеплювали їм моральні норми і правила поведінки, роз'яснювали незрозумілі дітям поняття та явища. Наприклад, діти порівнювали позитивних та негативних героїв (Попелюшку та її сестер, kota з казки «Пан Коцький» та kota з казки «Кіт у чоботях»).

Ми проводили бесіди за змістом прочитаних раніше казок, знайомих казок, під час підготовки до драматизації та /або інсценізації.

Під час пояснення виконання завдань, підготовки до театральної діяльності з метою надання конкретних зразків наслідування ми використовували зразок та приклад.

Схвалення позитивних дій і вчинків з метою спонукання дітей до повторення, зміцнення в кожному з них впевненості у власних силах, посилення прагнення до позитивних вчинків, певних успіхів.

Нами використано різноманітні види роботи з казкою.

1. Використання казки як метафори. Ми пов'язували казкові образи та сюжети з життєвим досвідом дитини, обговорювали їх.

2. Обговорення поведінки і мотивів вчинків персонажів (є приводом для розмови про моральні цінності, систему оцінювання себе та оточуючих). Добирали слова, що позначають риси характеру героїв, добирали прикметники до іменників (Попелюшка яка? – красива, добра, працьовита, лагідна) та навпаки (ключик золотий; Що буває золотим? – кільце, сережки, серце), дієслова до іменників (Що робить Кіт? – гуляє, їсть, спить) та навпаки (Золота рибка плаває. Хто або що плаває? – качка, плавець, човник).

3. Малювання за мотивами казки (вільні асоціації, що аналізують та обговорюють, діти відображають в малюнках).

4. Інсценізація та драматизація казки або епізодів казки.

5. Використання казки як притчі-повчання (підказка варіанту вирішення ситуації на прикладі казкового сюжету).

6. Творча робота за мотивами казки (дописування, переписування, придумування закінчення або зачину, введення нових героїв, заміна героїв).

Активно на заняттях використовували *самостійну роботу дітей*, як вид діяльності: складання дітьми казок, вигадування казкових героїв і казкових подій, складання усної розповіді-опису улюбленого героя тощо.

Під час експерименту ми створювали *ситуації інтересу на заняттях* при викладанні того чи іншого матеріалу (використання пізнавальних ігор, цікавих пригод, гумористичних уривків, перегляд казок чи уривків з них, кінофільмівзмагання у командах, екскурсії).

Пізнавальні ігри використовували з метою стимулювання та формування інтересу до знань (ігри-подорожі, вікторини, спостереження тощо).

Добираючи завдання, ми враховували те, що дитина лише тоді засвоює значення слова, коли це слово буде використовуватися у словосполученнях, реченнях, зв'язному тексті.

Завдання зі збагачення та активізації словника прикметниками

1. Добір слів-ознак (прикметників) до слів-назв (іменників) персонажів (Попелюшка яка? Кіт який? Снігова королева яка? Колобок який?) до слів-назв атрибутів (Ключик який? Булава яка? Яйце яке? Чоботи які?).

2. Додавання прикметника до поданого речення (І побачили вони перед собою ... палац. Попелюшка приїхала на бал у ... сукні. Червона шапочка несла бабусі ... пиріжки.).

3. Добір синонімів або близьких за значенням (сова мудра, ... ; ріпка велика, ...).

4. Добір антонімів (ріпка велика, а яблучко – ...; Попелюшка працююча, а сестри – ...).

5. Складання речень з даними словами.

6. Переказ казки з обов'язковою поширеною характеристикою героїв та об'єктів. Наприклад, «...Покотився круглий жовтий веселий Колобок...Котиться він по густому зеленому літньому лісу... Зустрів він руду хитру красиву струнку лисицю...» .

7. Складання «кольорових казок». Діти розповідають казку, під час називання певних предметів обов'язково використовують словосполучення прикметник (назва кольору)+іменник (назва предмета). Наприклад, «На блакитному небі сяяло жовте сонце. У зеленому лісі гуляв сірий зайчик. Він збирав червоні квіти.».

8. Складання «геометричних казок» (аналогічно завданню 8).

9. Добір антонімів до багатозначних слів-ознак (здоровий камінь – маленький камінь, здорова людина – хвора людина; добра людина – зла людина, добра каша – несмачна каша, добра справа – погана справа).

Завдання зі збагачення та активізації словника дієсловами

1. Добір слів-дій (дієслів) до слів-назв (іменників) персонажів (Що робив Колобок? Червона Шапочка? Білосніжка?).

2. Додавання дієслова до поданого речення (Попелюшка ... на бал у красивій сукні. Червона шапочка ... бабусі гарячі пиріжки. Дід ... рукавичку. Колобок сів на носика лисиці та ...).

3. Добір синонімів або близьких за значенням (крокує, йде, біжить; падає, опускається).

4. Добір антонімів (підходить – відходить, заходить – виходить, піднімається – опускається).

5. Складання речень з даними словами.

6. Зіставлення значень слів (плавати – пливти, ходити – йти).

7. Добір багатозначних слів-дій (іде людина, іде час, іде годинник, іде дощ).

Завдання зі збагачення та активізації словника іменниками

1. Добір слів-назв предметів (іменників) до слів-ознак (прикметників) (золота рибка – Хто або що буває золотим?; мудра сова – Про кого можна сказати «мудрий»?; гарячі пиріжки – Що буває гарячим?).

2. Добір слів-назв предметів (іменників) до слів-дій (дієслів) (Хто прибирає? Хто літає? Хто співає?).

3. Додавання іменника до поданого речення (І побачили вони перед собою красивий високий ... . Попелюшка приїхала на ... . Червона шапочка несла бабусі гарячі... .).

4. Добір синонімів або близьких за значенням (автівка, машина, автомобіль; відро, цеберка; горизонт, небокрай, небосхил, виднокруг, виднокрай, крайнебо, обрій; дружба, злагода).

5. Добір антонімів (ранок – вечір, зима – літо, підлога – стеля).

6. Складання речень з багатозначними словами. Складання казки з використанням цих речень.

7. Складання речень з даними словами.

8. Заміна слів, що повторюються в тексті, іншими. Наприклад, у тексті про ялинку в кожному реченні є слово «ялинка», яке можна замінити словами «дерево», «красуня» тощо.

9. Переказ казок з додаванням певних деталей. Наприклад, Червона шапочка несла в кошику гарячі пиріжки, чай, каву, котлети.

10. Складання «кольорових казок». Діти розповідають казку, в якій всі предмети мають бути одного кольору. Наприклад, «Жовта казка»: «На жовтому сонечку грілися жовті качата та курчата. Навколо росли жовті кульбаби, тюльпани і троянди. Мама качка і мама курка принесли жовту фарбу та пензлики. Пташенята стали малювати жовті ... ».

11. Складання «геометричних казок» (аналогічно завданню 9).

12. Добір однокореневих слів. Складання казки з однокореневими словами. Наприклад, «У великому лісі жив веселий лісовик. Він доглядав за лісними деревами та квітами. ...».

Завдання зі збагачення та активізації словника прислівниками

1. Добір синонімів або близьких за значенням (високо – вгорі, низько – внизу, далеко – неблизько).

2. Складання речень з даними словами.

3. Додавання слова, що підходить за змістом.

Також для активізації словника ми використовували завдання на додавання одного слова за запитаннями. Наприклад, Котиться Колобок по доріжці. Який Колобок? Котиться жовтий Колобок по доріжці. По якій доріжці? Котиться жовтий Колобок по вузькій доріжці.

Велике значення мала робота з текстом. Плануючи даний вид роботи, ми аналізували тексти казок, що їх ми пропонували дітям, та виписували слова, значення яких потребують уточнення. Актуальним це було під час роботи зі словами-паронімами. Наприклад, якщо в казці зустрічалися слова «везти», «заповідь», «особистий», ми уточнювали й значення таких слів, як «везти», «заповіт», «особовий» відповідно навіть за відсутності даного слова в тексті. Після цього складали речення з парами даних слів. Під час реалізації даного виду роботи, ми обирали слова, що є новими для дітей, слова, що використані в тексті в переносному значенні (необхідно пригадати й пряме значення цих слів), слова, що є важливими для розуміння замислу тексту, слова, що потребують додаткової орфоепічної роботи (правильної вимови).

3.3. Результати корекційно-розвиткової роботи

Після впровадження методики активізаціісловника дітей засобом казки проведено повторне вивчення рівня розвитку словника дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення за методикою О. М. Усанової «Діагностика розвитку словника»та методикою виявлення рівня розвитку активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної.

Показники обстеження на контрольному етапі дослідження за методикою О. М. Усанової «Діагностика розвитку словника» представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Результати обстеження дітей за методикою О. М. Усанової «Діагностика розвитку словника»

Прізвище та ім'я дитини	Завдання						Загальна кількість балів	Рівень розвитку словника дітей	
	№1	№2	№3	№4	№5	№6			
ОГ	1	3	3	2	3	2	3	16	Високий
	2	3	3	2	2	2	2	14	Високий
	3	2	3	3	2	2	3	15	Високий
	4	2	2	2	2	2	2	12	Середній
ГП	1	2	3	2	2	2	3	14	Високий
	2	2	2	2	2	2	1	12	Середній
	3	1	2	2	2	2	2	11	Середній
	4	1	2	2	2	2	2	11	Середній

Результати виконання завдання«Підбери картинку» показали, що діти ОГ правильно розкладали картинки у відповідні групи та називали узагальнюючі слова. Діти ГП припускалися помилок під час називання узагальнюючих слів.

Результати виконання завдання «Який? Яка? Яке? Які?» показали, що в дітей ОГ не виникає проблем під час називання прикметників.

Результати виконання завдання «Хто що робить?» показали, що діти ОГ називають дієслова; словник дієслів позбувся неточності вживання дієслів та одноманітності добору слів-дій.

Результати виконання завдання «Скажи навпаки» показали, що діти можуть добирати відповідні антоніми до заданих слів, діти не потребували допомоги у вигляді наочності.

Результати виконання завдання «Дай правильну відповідь» показали, що діти добирають прислівники (або використовують спроби їх добирати) словник прислівників значно збільшився.

Результати виконання завдання «Полічи правильно» показали, що діти використовують кількісні та порядкові числівники. Проблеми виникають під час використання правильної граматичної форми складних порядкових числівників.

Обстеження словника дітей показало, що 3 дитини ОГ, що складає 75%, досягли високого рівня розвитку словника, а 1 дитина, що складає 25%, виявила середній рівень. УГП1 дитина, що складає 25%, досягла високого рівня розвитку словника, а 3 дитини, що складає 75%, виявили середній рівень. Низького рівня розвитку активного словника не виявила жодна дитина ОГ та жодна дитина ГП (Таблиця 3.2.).

Таблиця 3.2.

Рівні розвитку словника дітей за методикою О. М. Усанової
«Діагностика розвитку словника»

Рівень	ОГ		ГП	
	кіль-ть дітей	%	кіль-ть дітей	%
Високий	3	75	1	25
Середній	1	25	3	75
Низький	0	0	0	0

Кількість дітей, що досягли високого рівня розвитку активного словника, в ОГ збільшилась на 75%, в ГП – на 25%; кількість дітей, що виявили середній рівень розвитку активного словника, в ОГ зменшилась на 25%, в ГП – збільшилась на 50%; кількість дітей, що виявили низький рівень розвитку активного словника, в ОГ зменшилась на 50%, в ГП – на 75% (Рис. 3.1., Рис. 3.2).

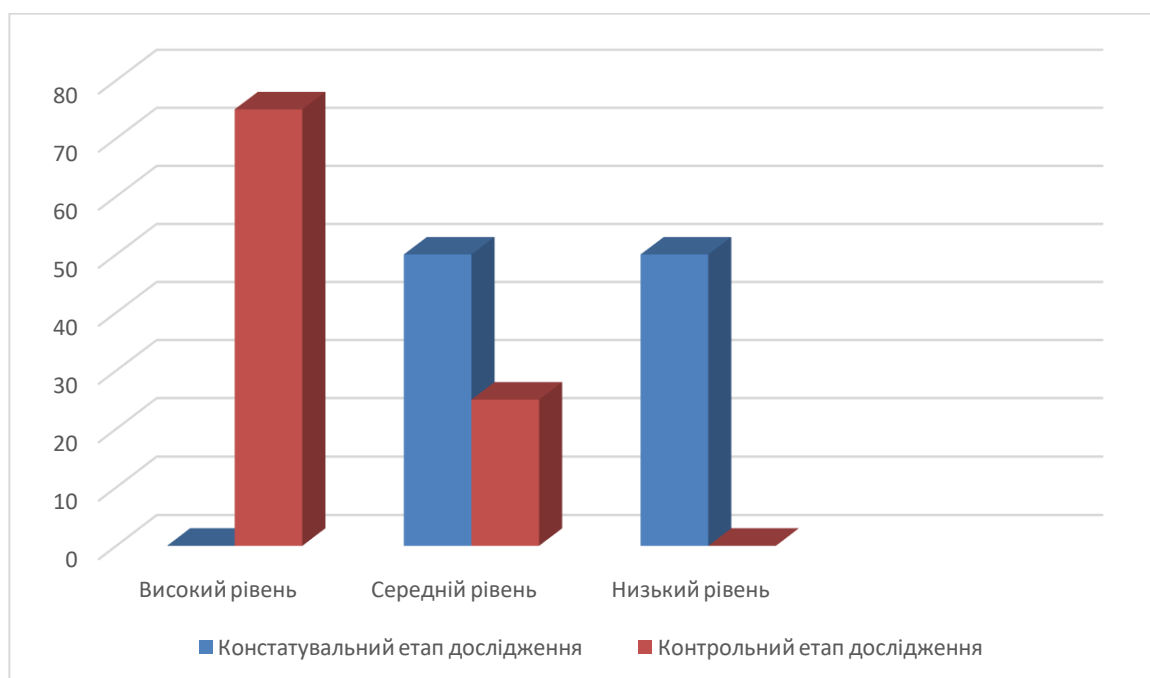

Рис.3.1. Динаміка розвитку активного словника за методикою О. М.Усанової «Діагностика розвитку словника» дітей ОГ.

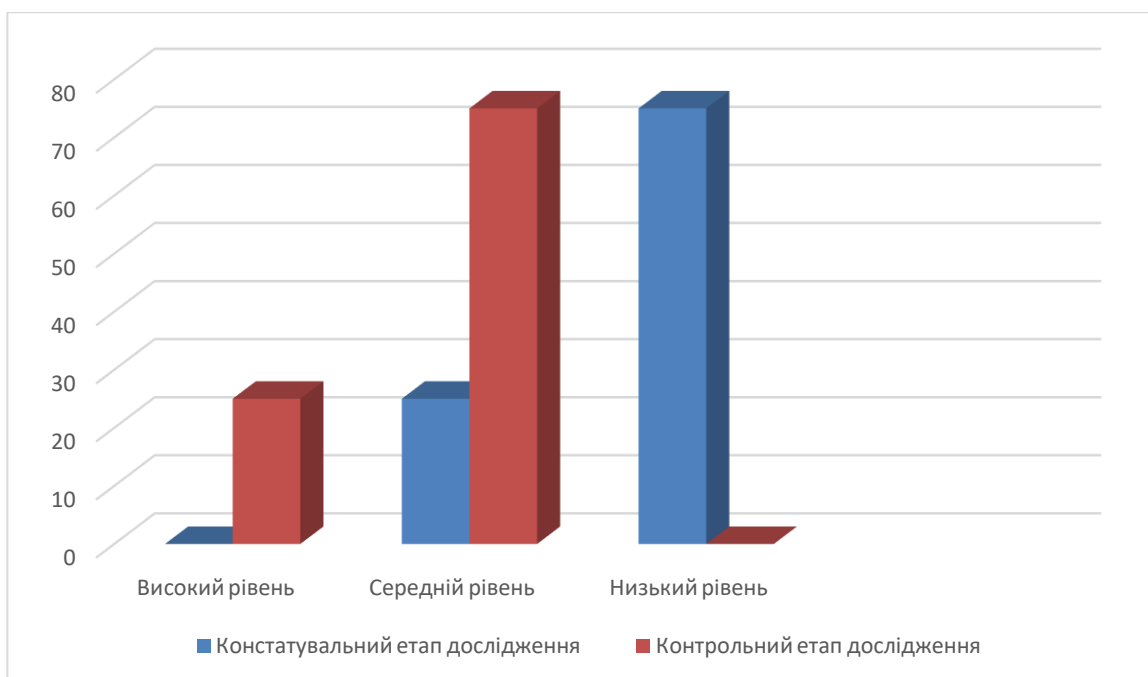

Рис.3.2. Динаміка розвитку активного словника за методикою О. М.Усанової «Діагностика розвитку словника» дітей ГП.

Показники обстеження дітей за методикою виявлення рівня розвитку активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної представлені в Таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Результати обстеження дітей за методикою виявлення рівня розвитку активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної

Прізвище та ім'я дитини	Завдання									Загальна кількість балів	Рівень розвитку словника дітей	
	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6	№ 7	№ 8	№ 9			
ОГ	1	3	2	3	2	2	3	2	2	2	21	Високий
	2	3	3	3	2	3	3	2	2	2	23	Високий
	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	17	Середній
	4	2	3	3	3	2	2	2	2	2	21	Високий

ГП	1	2	2	2	3	3	3	2	2	2	21	Високий
	2	2	1	2	2	1	2	2	2	2	16	Середній
	3	3	2	3	3	2	2	2	2	2	21	Високий
	4	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18	Середній

Таблиця 3.4.

Рівні розвитку словника дітей методикою виявлення рівня розвитку
активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної

Рівень	ОГ		ГП	
	кіль-ть дітей	%	кіль-ть дітей	%
Високий	3	75	2	50
Середній	1	25	2	50
Низький	0	0	0	0

Кількість дітей, що досягли високого рівня розвитку активного словника, в ОГ збільшилась на 75%, в ГП – на 50%; кількість дітей, що виявили середній рівень розвитку активного словника, в ОГ зменшилась на 25%, в ГП – поканик не змінився; кількість дітей, що виявили низький рівень розвитку активного словника, в ОГ і ГП зменшилась на 50% (Рис. 3.3., Рис. 3.4.).

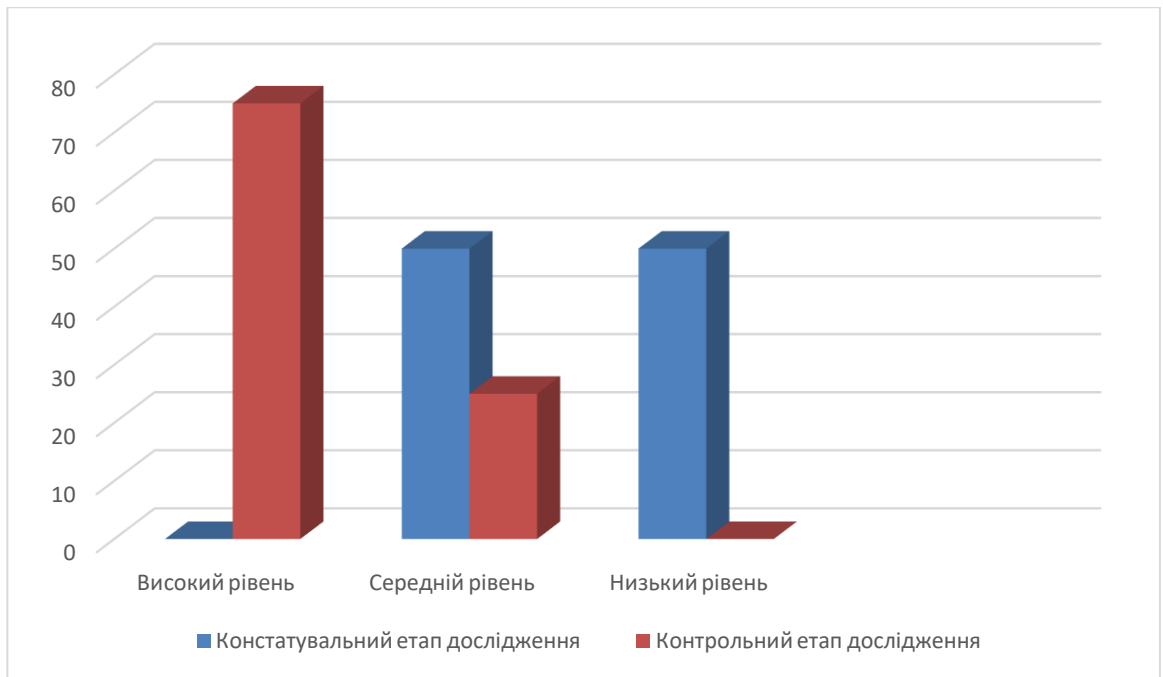

Рис. 3.3. Динаміка розвитку активного словника методикою виявлення рівня розвитку активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної дітей ОГ.

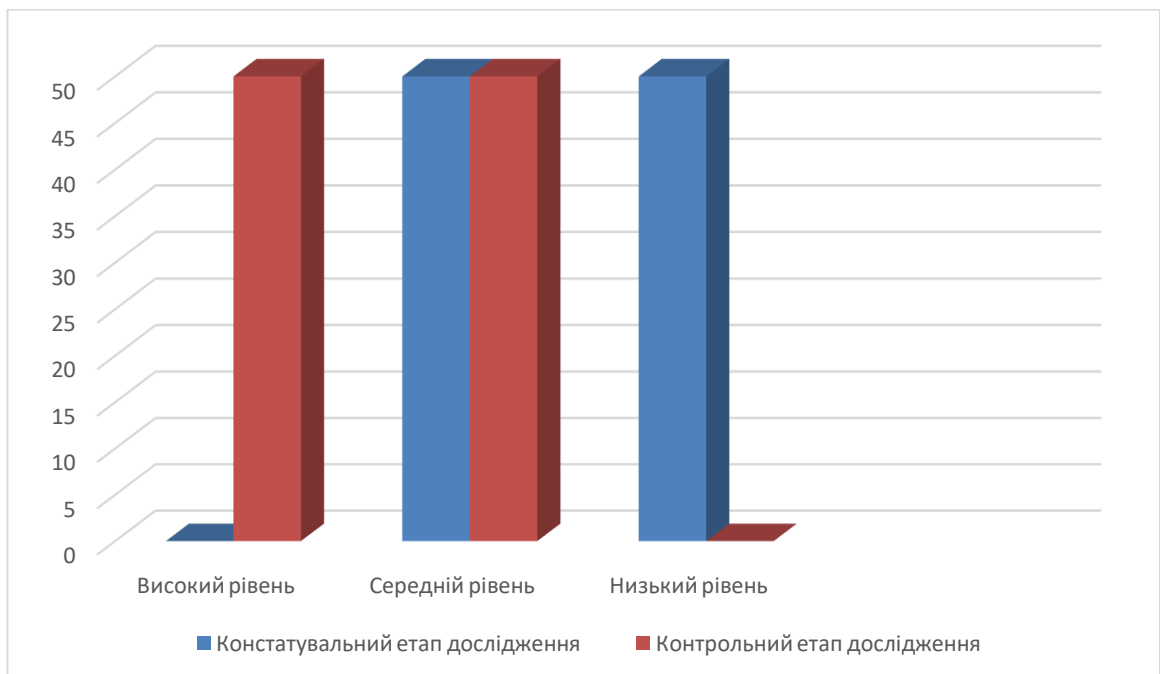

Рис. 3.4. Динаміка розвитку активного словника методикою виявлення рівня розвитку активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної дітей ГП.

Аналіз порівняльних даних дозволяє стверджувати, що методика активізації словника дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення в умовах логопедичного пункту засобом казки є ефективною. Слово увійшло активно в словник дітей, діти використовують різноманітні слова у власних висловлюваннях. Робота зі збагачення словника має бути систематичною і послідовною, має містити різноманітні форми роботи із казкою, прийоми збагачення словника. Система роботи повинна зацікавлювати дітей, підвищувати інтерес до занять, чому сприяє казка, мотивувати дітей до підвищення якості власного мовлення.

Словникова робота – це кількісне зростання лексики, удосконалення вміння користуватися словами, це створення можливостей для спілкування, а також це спосіб розвитку мислення та мовлення загалом. Одним із ефективних засобів збагачення словника дітей молодшого шкільного віку є казка.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Впровадження методики збагачення словника дітей молодшого шкільного віку відбувалось в рамках корекційного процесу протягом січня-квітня 2021 року.

Нами враховано, що значення слова можна визначити на основі співвіднесеності слова з предметом; зв'язку слова з певним поняттям; співвіднесеності слова з іншими лексичними одиницями в середині лексичної системи мови.

Дослідження показало, що організація процесу збагачення словника дітей молодшого шкільного віку засобом казки має базуватися на реалізації дидактичних принципів *системності, свідомості, наочності, забезпечення максимальної мовленнєвої активності, виразності мовлення, залучення дітей до активної пізнавальної діяльності, індивідуального підходу.*

Розроблена нами методика передбачала роботу зі збагачення словника дітей новими словами та його розширення новими значеннями уже наявних в учнів лексем; роботу над синонімами, антонімами, паронімами, омонімами; уточнення значень багатозначних слів; роботу з активізації словника; позбавлення словника дітей нелітературних слів.

Розроблена нами методика передбачала використання різноманітних методів та прийомів навчання і виховання дітей (роз'яснення, бесіди, зразок та приклад., схвалення позитивних дій і вчинків тощо).

Нами використано різноманітні види роботи з казкою: використання казки як метафори, обговорення поведінки і мотивів вчинків персонажів, малювання за мотивами казки, інсценізація та драматизація казки або епізодів казки, використання казки як притчі-повчання, творча робота за мотивами казки.

Активно на заняттях використовували самостійну роботу дітей, пізнавальні ігри, створювали ситуації інтересу на заняттях.

Нами дібрані завдання зі збагачення та активізації словника прикметниками, дієсловами, іменниками, прислівниками. Також для активізації словника ми використовували завдання на додавання одного слова за запитаннями, роботу з текстом.

Після впровадження методики активізації словника дітей засобом казки проведено повторне вивчення рівня розвитку словника дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення.

Результати виконання завдань показали, що діти основної групи правильно розкладали картинки у відповідні групи та називали узагальнюючі слова, в дітей не виникало проблем під час називання прикметників, діти називали дієслова, словник дієслів позбувся неточності вживання дієслів та одноманітності добору слів-дій, діти можуть добирати відповідні антоніми до заданих слів, діти не потребували допомоги у вигляді наочності, діти добирають прислівники, використовують кількісні та порядкові числівники.

Аналіз порівняльних даних дозволяє стверджувати, що методика активізації словника дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення в умовах логопедичного пункту засобом казки є ефективною.

ВИСНОВКИ

Метою нашого дослідження було теоретичне обґрунтування та дослідження проблеми збагачення та активізації словника дітей молодшого шкільного віку, розробка методики збагачення та активізації словника дітей. Для реалізації поставленої мети ми висунули певні завдання, які вирішили.

1. Нами здійснений аналіз науково-методичної педагогічної літератури з проблеми дослідження.

Визначено, що слово є основним елементом мови. Оволодіння словом відбувається у єдності його лексичного, граматичного значень і мовної форми (звукової, морфологічної) на основі активного використання у мовленні. У слові виділяють значення, поняття, смисл. Слово виконує номінативну функцію, що дозволяє виділити предмет з ряду предметів.

Нами представлений розвиток словника дітей в онтогенезі. Визначено, що високий рівень розвитку лексики в дитини-дошкільника позитивно вплине на навчання в школі.

Засобами збагачення та активізації словника дітей є уроки з різних предметів, особливо читання, розвитку мовлення, природознавства, дидактична гра, мовленнєві ігри, художня література, словники, заучування напам'ять віршів, пісень, уривків художніх творів, робота з ілюстраціями та сюжетними картинками, складання розповіді, написання твору. Велику роль у розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку відіграють казки.

2. Проведено вивчення рівня розвитку словника дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

Дослідження рівня розвитку словника та впровадження розробленої нами методики збагачення словника дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення проводилося з жовтня 2020 року по жовтень 2021 року на базі Заводської ЗОШ I-III ступенів Кириківської селищної ради. У дослідженні взяли участь 8 дітей молодшого шкільного віку (учні 1 та 2 класу) з порушеннями мовлення.

Для проведення обстеження дітей нами обрано методичку О. М. Усанової «Діагностика розвитку словника» та Методичку виявлення рівня розвитку активного словникового запасу О. С. Ушакової та Є. М. Струніної, які передбачають вивчення кількісного і якісного компоненту активного словника дітей молодшого шкільного віку.

Проведена робота з обстеження словника дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення дозволила нам зробити аналіз результатів виконання завдань дітьми основної групи та групи порівняння.

Обстеження словника дітей за методикою О. М. Усанової показало, що 1 дитина ГП, що складає 25%, виявила середній рівень розвитку словника, а 3 дитини, що складає 75%, – низький. В ОГ 2 дитини, що складає 50%, виявили середній рівень розвитку словника, і 2 дитини, що складає 50%, – низький .

Обстеження словника дітей за методикою О. С. Ушакової та Є. М. Струніної показало, що 2 дитини ГП, що складає 50%, виявила середній рівень розвитку словника, і 2 дитини, що складає 50%, – низький. В ОГ також 2 дитини, що складає 50%, виявили середній рівень розвитку словника, і 2 дитини, що складає 50%, – низький.

3. Розроблено методичку збагачення та активізації словника дітей молодшого шкільного віку та експериментально перевірено її ефективність.

Впровадження методички збагачення словника дітей молодшого шкільного віку відбувалось в рамках корекційного процесу протягом січня-квітня 2021 року.

Розроблена нами методика передбачала роботу зі збагачення словника дітей новими словами та його розширення новими значеннями уже наявних в учнів лексем; роботу над синонімами, антонімами, паронімами, омонімами; уточнення значень багатозначних слів; роботу з активізації словника; позбавлення словника дітей нелітературних слів.

Дослідження показало, що організація процесу збагачення словника дітей молодшого шкільного віку засобом казки має базуватися на реалізації дидактичних принципів системності, свідомості, наочності, забезпечення

максимальної мовленнєвої активності, виразності мовлення, залучення дітей до активної пізнавальної діяльності, індивідуального підходу.

Розроблена нами методика передбачала використання різноманітних методів та прийомів навчання і виховання дітей, різноманітних видів роботи з казкою.

Нами дібрані завдання зі збагачення та активізації словника прикметниками, дієсловами, іменниками, прислівниками. Також для активізації словника ми використовували завдання на додавання одного слова за запитаннями, роботу з текстом.

Після впровадження методики активізації словника дітей засобом казки проведено повторне вивчення рівня розвитку словника дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення.

Результати виконання завдань показали, що діти основної групи правильно розкладали картинки у відповідні групи та називали узагальнюючі слова, в дітей не виникало проблем під час називання прикметників, діти називали дієслова, словник дієслів позбувся неточності вживання дієслів та одноманітності добору слів-дій, діти можуть добирати відповідні антоніми до заданих слів, діти не потребували допомоги у вигляді наочності, діти добирають прислівники, використовують кількісні та порядкові числівники.

Аналіз порівняльних даних дозволяє стверджувати, що методика активізації словника дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення в умовах логопедичного пункту засобом казки є ефективною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М. М., Яшина В. И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников : учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений 3-е изд., стереотип. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 400 с.
2. Антропова Т. А., Мареева Г. А. Страна чудесных слов : Методическое пособие. ТЦ «Сфера», 2017. 64 с.
3. Арушанова А. Г. Речь и речевое общение детей: Книга для воспитателей детского сада. М.: Издательство Мозаика-Синтез, 1999. 272 с.
4. Архипова Е. Ф. Стертая дизартрия у детей. М.: «Айрис-Пресс», 2007. 219 с.
5. Богущ А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підруч. Друге вид., доповн. К. : ВД «Слово», 2011. 704 с.
6. Богущ А. М., Руденко Ю. А. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок. Одеса: Поліграф, 2005. 254 с.
7. Бородич А. М. Методика развития речи детей : учебное пособие для студентов пед. институтов по специальности «Дошкольная педагогика и психология». М.: Просвещение. 1981. 2-е изд. 128 с.
8. Выявление и преодоление речевых нарушений в дошкольном возрасте / Сост. Кондратенко И. Ю. М. «Айрис-Пресс». 2005. 224 с.
9. Гербова В. В. Занятия по развитию речи в подготовительной группе детского сада: Планы занятий. М.: Мозаика-Синтез, 2011. 112 с.
10. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. Донецьк. 1998. 230 с.
11. Гайденко Ю. О. До проблем визначення слова. *Науковий вісник. Філологія*. 2014. № 13. С. 170-173.

12. Голуб Н. М. Науково-методичні аспекти організації пошуково-пізнавальних дій молодших школярів при корекції в них ЗНМ та порушень писемного мовлення. URL : <http://aqce.com.ua/download/publications/276/158.doc>

13. Гордієнко О.А., Шевчук Т.О. Словникова робота на уроках української мови в початковій школі. *Педагогічна Житомирщина*, 2008. № 1. С. 22-25.

14. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. 470 с.

15. Державний стандарт спеціальної освіти. URL : <https://mon.gov.ua/>

16. Дубовик С. Розвиток діалогічного мовлення школярів на уроках української мови. *Початкова школа*. 2002. №7. С. 19-22.

17. Железняк Д. П., Стахова Л. Л. Казка як засіб корекції мовлення вихпорушень у дітей дошкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*: матеріали II Всеукр. заочної наук.-практ. конф. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2013. С. 154-157.

18. Жукова Н.С. Преодоление задержки речевого развития у дошкольников. М. «Просвещение». 1973. 222 с.

19. Закон України Про повну загальну середню освіту. URL : <https://mon.gov.ua/>

20. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Мастер сказок. 50 сюжетов в помощь размышления о жизни, людях и себе для взрослых и детей старше 7 лет. СПб.: Речь. 2012. 220 с.

21. Зинкевич-Евстигнеева, Т. Д. Практикум по сказкотерапии: практикум. СПб.: Речь, 2001. 313 с.

22. Затулина Г. Я. Развитие речи дошкольников: Подготовительная группа. М.: Педагогическое общество. 2015. 176 с.

23. Кожевнік О. Наукові засади словникової роботи. URL :: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2011_1/visnuk_24.pdf

24. Кольцова М. М. Ребеночится говорить: монография. М.: Сов. Россия, 1973. 125 с.

25. Кравченко А. І., Литвиненко В. А. Арттерапія та арт педагогіка в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку та молодшого шкільного віку : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія» ТОВ, 2012. 136 с.

26. Кравченко А. І., Литвиненко А. В., Зелінська К. О. Застосування засобів арт-терапії у роботі з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів Суми: Видавництво Сум ДПУ імені А.С. Макаренка, 2012. 183 с.

27. Крикун М. Роль слова в розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. *Початкова школа*. 2003. №11. – С. 27-35.

28. Крохмальна Г.І., Герич Х.Т. Психолого-педагогічні засади роботи над збагаченням лексичного запасу молодших школярів на уроці української мови. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62).

29. Куликовская Т. А. Формирование, развитие и активизация словаря дошкольников: Кабинет логопеда. СПб. : Детство-Пресс, 2016. 176 с.

30. Куцина Е.В., Созонова Н.Н. Готовимся к школе: Учимся рассказывать о временах года. М.: Литур, 2017.

31. Лалаева Р. И., Серебрякова Н. В., Зорина С. В. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития. М.: «Владос», 2003. 304 с.

32. Лисина М. И. Этапы генезиса речи как средства общения. / Хрестоматия по возрастной психологии: учебное пособие для студентов. / Под ред. Д.И. Фельдштейна: издание 2-е, дополненное. М.: Институт практической психологии, 1996. 304 с.

33. Методика розвитку речі дітей дошкільного віку : учебн. посібник. / Под ред. Л.П. Федоренко, Г.А. Фомичева, В.К. Лотарева, А.П. Николаичева. М.: Просвещение, 1984. 240 с.

34. Микляева Н.В. Познавательное и речевое развитие дошкольников: Методическое пособие. М.: ТЦ «Сфера», 2015. 208 с.

35. Мовчун А. Запрошуємо у світ літературних термінів. *Початкова школа*. 2003. №10. С. 35-38.

36. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою (1 – 4 класи). К. : Освіта, 2012. 390 с.

37. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи : навчально-методичний посібник / уклад. В. Войтко. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського». 2016

38. Павленко Л. Як слово мовиться (Урок мовного етикету в 2 класі). *Початкова школа*. 2003. №10. С. 14-15.

39. Полєвікова О. Шляхи збагачення словникового запасу першокласників. *Наукові записки*. Серія: Педагогіка. 2009. № 4. С. 72.

40. Програма з корекційно-розвиткової роботи для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення («Корекція мовлення»). Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Київ. 2016.

41. Савінова Н. В. Інноватика в логопедії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(36), Issue: 74, 2015. С.51-55.

42. Сас О. О. Лінгводидактична спадщина Є. І. Тихеєвої у збагаченні словника дітей дошкільного віку. *Молодь і ринок*. №6 (113), 2014.

43. Симоненко Т. Виховувати мовну культуру з дитинства. *Початкова школа*. 2000. №8. С. 44-45.

44. Соботович Е. Ф. Структура речової діяльності і механізми її формування. К. : ІЗМН, 1997. 44 с.

45. Сойко І. М. Робота над збагаченням словникового запасу молодших школярів на уроках української мови. URL : <http://www.irbis->

nbuv.gov.ua/cgi-

bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ppog_2017_1_23.pdf

46. Степанова О. І. Особливості розвитку словника у дітей з порушенням мовлення. *Наукові записки РДГУ*. Випуск 10 (53). 2014.

47. Тихеева Е. И. Развитие речи у детей. М., 1981. С. 124-130.

48. Ушакова О. С. Скажем правильно: Речевые игры и упражнения для детей 4-7 лет. М.: ТЦ Сфера. 2017. 16 с.

49. Федотова С. О. Методичні прийоми опрацювання казки на уроках літературного читання у початковій школі. *Наукові записки Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 190. С. 156-162.

50. Федотова С. О. До семантики казки (порівняльно-типологічний етюд). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки: Studiasemasiologica*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ імені Володимира Винниченка. 2017. Випуск 160. С. 185-201.

51. Фесюкова Л. Б. Виховання казкою: Робота з дітьми дошкільного віку. М.: ТОВ «Видавництво АСТ». 2000. 464 с.

52. Хайдарова О. М., Блеч Г. О. Корекційно-розвивальне навчання з розвитку мовлення дітей з особливими потребами. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2017. Вип. №9.

53. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. К.: Видавничий дім «Слово», 2010. с. 672.

54. Шик Л. А., Гаркуша Г. В., Тур Л. В., Рудик О. А. Казкотерапія в роботі з дошкільниками. Х.: Вид. група «Основа». 2012. 240 с.

55. Эльконин Д. Б. Развитие речи в дошкольном возрасте. – М., – 1958. – 115 с.

56. Хайдарова О. М., Блеч Г. О. Корекційно-розвивальне навчання з розвитку мовлення дітей з особливими потребами. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2017. Вип. №9.

57. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. К.: Видавничийдім «Слово», 2010. с. 672.

58. Шик Л. А., Гаркуша Г. В., Тур Л. В., Рудик О. А. Казкотерапіявроботі з дошкільниками. Х. : Вид.група «Основа». 2012. 240с.

59. Эльконин Д. Б. Развитие речи в дошкольном возрасте. М.1958. 115с.

60. URL : <https://pidru4niki.com/12810419/pedagogika/kazki>

61. URL

:https://allref.com.ua/uk/skachaty/Formuvannya_slovnika_diteiy46?page=6

ДОДАТКИ

Додаток А

Словник прикметників

Попелюшка яка? – красива, добра, працююча, мила, лагідна, ніжна, тендітна, сором'язлива, чуйна, доброзичлива.

Кіт який? – мудрий, розумний, кмітливий, веселий, комунікабельний.

Снігова королева яка? – красива, холодна, зла, вибаглива, льодяна.

Колобок який? – круглий, жовтий, солодкий, смачний, неслухняний, веселий, м'який, маленький, духмяний, ароматний, смішний.

Ключик який? – золотий, залізний, маленький, чарівний, красивий, оригінальний.

Яйце яке? – золоте, куряче, овальне, смачне, їстівне, корисне, калорійне,

Чоботи які? – красиві, міцні, шкіряні, високі, червоні, чарівні, теплі.

Словник дієслів

Колобок що робить? – котиться, вистигає, співає, слухає, гуляє, вітається, розважається, знайомиться.

Червона Шапочкащо робить? – іде, несе, збирає, розмовляє, піклується турбується, рятує, спілкується, здогадується.

Буратіно що робить? – співає, гуляє, бігає, навчається, не слухається балується, шукає, танцює, розмовляє, закопує, саджає.

Словник іменників

Що (або хто)буває золотим? – ключик, сережки, камінь, годинник, серце, слова, людина.

Що (або хто) буває гарячим? – пиріжки, котлети, борщ, чай, вода, сонце, серце, вітер, пісок, залізо, чайник.

Що (або хто) буває круглим? – сонце, годинник, яблуко, кавун, стіл, тарілка, кулька, м'яч, голова, Колобок, ромашка.

Хто (або що) співає? – дівчинка, хлопчик, співак, пташка, сопілка, радіо.

Хто (або що) літає (летить)? – пташка, метелик, бджола, бабка, комар муха, літак вертоліт, ракета, повітряна кулька, сніжинка, листочок, пір'їнка,

Словник синонімів

Горизонт: обрій, небозвід, небосхил, крайнебо, круговид, кругозір, кругогляд, виднокруг, видноколо, виднокрай, небокрай, овид.

Дружба:товаришування, приятельство, співдружба, братерство, побратимство, прихильність, взаємність, приязнь, дружність.

Розвага:ігри, веселощі, забава.

Сміливий: дерзновенний, відчайдушний, небоязкий(крок), рішучий, смілий, мужній, відважний, хоробрий, безстрашний.

Блакитний:лазуровий, (колір) небесний, блаватний, волошковий, голубий, лазурний.

Добрий (про людину): чуйний, співчутливий, доброзичливий, щирий, людяний, уважний, приязний, прихильний.

Охайний:кукібний, шпетний, хупавий, харний, (про хату) прибраний, опоряджений, охайливий, кукібливий, акуратний.

Ходити:(без окресленого напрямку) сновигати, (шукаючи чогось) никати, мишкувати, (повільними дрібними кроками) дибати, (ніби сунучи ногами) човгати,. бродити, ходжати, блукати.

Працювати:трудитися, (як вид діяльності) чинити, творити, (тяжко) гарувати,(як-небудь) партачити, партолити, капарити, не покладати рук, мозолити руки, набивати мозолі, робити.

Жартувати: скалозубити, смішки строїти, (вчинками) пустувати, веселитися, бавитися, (з ким) залицятися до кого, гратися, шуткувати.

Швидко: стрімко, стрілою, чимдужче, семимильними кроками, з вітром навздогін, на всіх парусах, прожогом, живо.

Рано: ранньою порою, ранком, не пора, не час.

Далеко: (на великій відстані) неблизько, вдалині, підсил, ген-ген, за горами і долами, скільки око сягає, значно.

Додаток Б

Методика О. М. Усанової «Діагностика розвитку словника»

Завдання 1 «Підбери картинку»

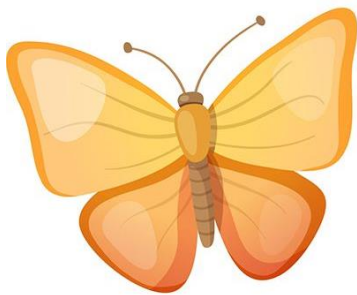

Завдання 2 «Який? Яка? Яке? Які?»

Завдання 3 «Хто що робить?»

Завдання 5 «Дай правильну відповідь»

Завдання 6 «Полічи правильно»

Додаток В**Словесні ігри****Гра «Весела сімейка»**

Правильно називати тварин та їх дитинчат.

Лисиця, лис, лисеня; ведмідь, ведмедиця, ведмежа; півень, курка, курча; кіт, кішка, кошенья.

Гра «Великий – малий»

Мама – матуся, ваза – вазочка, кіт – котик, річка – річечка.

Гра «Складні слова»

Машина, що возить молоко – молоковоз;

Земля трясеться – землетрус;

Сніг падає – снігопад;

Ліс рубати – лісоруб;

Листя падає – листопад.

Небо і схил – небосхил;

Ліс і смуга – лісосмуга;

Птах і ферма – птахоферма.

Гра «Четвертий зайвий»

Ведмідь, слон, заєць, гусеня; лялька, піраміда, машина, відро;
дерево, сонце, кущ, курча.

Гра «Відгадай слово» іменник.

Сходить, світить, гріє...(сонце);

Їде, сигналізує, мчить...(машина);

Жує, пасеться, мукає, дає молоко...(корова).

Навчає, пояснює, хвалить, інформує, оцінює, навчається...(вчитель)

Навчається, слухає, цікавиться, пізнає, дратує, пише, читає, малює...(учень)

Готує, куштує, фантазує, миє, варить, солить, місить, ріже, тре...(кухар)

Стрибає, бігає, дисциплінує, присідає, грає, загартовує, нахиляється, навчає,
інформує...(вчитель, фізрук).

Гра «Назви предмет».

Ніжки, кришка – стіл; ніжки, спинка, сидіння – стілець; мотор, кабіна, кермо,
колесо, кузов, фари – машина.

Гра «Відгадай слово» дієслово.

Що робить кішка, коли бачить мишку? – крадеться, стрибає, ловить...

Що робить цуценя, коли грається з м'ячем? – стрибає, бігає, підскакує...

Гра «Ланцюжок слів»

Кіт – трава – акваріум – мило – осел - лавка – ананас – сіно – око...

Гра «Я знаю»

Ведучій називає число та категорію предметів, наприклад «Я знаю шість
овочів, це...». Дитина має повторити цю фразу та назвати, власне, шість різних

овочів. Категорії предметів можуть бути абсолютно різними – одяг, квіти, казки, іграшки, солодощі тощо.